

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri¹

The Epistemic Structure of the Conceptual Fields of Rint and Zahit and the Levels of Imagery in Yunus Emre's Poems

Ahmet İÇLİ²

Email: aicli@hotmail.com.tr

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7478-7518>

ÖZET

Edebiyat geleneğinde farklı düşünceler, hayal, algı ve bilgi derecelerini gösteren ve bunlara simge değer olan kavramlar, imgeler ve simgeler vardır. Bunların tümü edebî mirasta yer alan imaj sisteminin birer parçasıdır. Bu sistemin dağılımı arasında, önem arz eden ve zahit kavramları ile bunların oluşturduğu kavramlardan bahsetmek mümkündür. Rint ve zahit kavramlarının her birinin kendine ait bir epistemisi vardır. Bu kavramlar, olgular ve algılar dünyasındaki iki farklı tutumun birer yöneticisidir. Esasında bu iki kavram, imge düzeyinde, kendine has epistemisi olan çözümün birer göstereni ve simge değer kişisidir. Bu kavramlar, olgular ve olaylar, düşünce ve ortaya çıkan, yani özne, kişiler olarak düşünülmelidir. Bu kişiler şairlerin uçaklarındaki dünyadaki şeyleri yapanların kadrosunda yer alırlar. Rint ve Zahit ile bunların kavram alanında yer alan diğer kavramlar/kişiler, şiirlerde ve edebî eserlerde eleştirilen ve övülen kişiler; Ülkü/olumlu, karşı/olumsuz duygu ve göze çarpan birer simge değeri. Rint ve Zahit her birinin kendi kavram bileşenlerinin şemasıdır. Bu kavram alanlarında, simge değer kişilerle beraber simge değer mekânlar ve nesneler söz konusu olabilir. Bu bağlamda ona ait bir mekândan, nesneden daha iyi durumda olan dünya tasavvurundan bahsedilebilir. Rint ve Zahit Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Yunus Emre'nin şiirlerinde/ifadelerinde görülen kavramlar/kişiler arasında yer alır. Bu kavramların kuralları ve sözlüksel alanında yer alan diğer kavram ve işlemler, kişiler, mekânlar ve nesneler de Yunus'un görünümünde görülür. Çalışmamız, irfan ve biliş dünyamız açısından önem arz eden Yunus'un şiirlerinde rint ve zahit kavram alanına epistemik açıdan bir bakıştır. Bu kavramların epistemik olarak hangi anlamlar ve olgularla varoluşunun ve oluştuğunun, hangi bölümlerin ürünlerinin ortaya çıktığı, Yunus'un bunları hangi perspektiften/epistemeden/imgelem dünyasından yorumladığı, her birinin olumlu ve olumsuz olarak belirtilmediği, hangi tasavvur ve imgelerle belirtilmeye çalışıldığının belirtilmesi, çalışmamızın temel amacıdır. Özetle, bu makale Yunus'un şiirlerinde rint ve zahit kavramlarının epistemik olarak görüntüsünün ortaya çıkmasına yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Yunus, Rint, Zahit, Epistemik, Kavram Alanı, Sözlüksel Alan

ABSTRACT

The Epistemic Structure of the Conceptual Fields of Rint and Zahit and the Levels of Imagery in Yunus Emre's Poems

In literary tradition, there are concepts, images, and symbols that represent different levels of thought, imagination, perception, and knowledge, and which hold symbolic value for these. All of these are part

¹ Bu makale, 2016 yılında Yakınoğlu Üniversitesince düzenlenen "Hafız-i Şirazi ve Yunus Emre'de İrfan Görüşü Kongresi'nde davetli konuşmacı olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir. Bildiri, tam metin olarak sunulmakla birlikte kongre düzenleme kurulu başkanlığının önerisi ve tavsiyesi üzerine makale formatında dergi yayını için yeniden düzenlenmiştir.

² Prof. Dr. Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman- Türkiye

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

of the image system found in the literary heritage. Among the images of this system, it is possible to mention the concepts of "rint" (a type of free spirit) and "zahit" (a person of asceticism) and the conceptual fields they form, which are of significant importance. Each concept of "rint" and "zahit" has its own epistemology. The "rint" and "zahit" are representatives of two different mindsets in the world of facts and perceptions. Essentially, the "rint" and "zahit" are signifiers and symbolic figures of thought systems that have their own epistemology at the level of imagery. The "rint" and "zahit" should be considered as the actors, the subjects, of facts, events, thoughts, and behaviors. These individuals are part of the cast of actors in the fictional world of the poets. The "rint" and "zahit," along with other concepts/persons within their conceptual field, become symbolic figures of those criticized and praised in poems and literary works; of ideal/positive and opposing/negative feelings and thoughts. The terms "rint" and "zahit" (ascetic/spiritual warrior) are unifying concept for their respective conceptual domains. Within these conceptual domains, symbolic figures, places, and objects can also be considered. Each of these can be associated with a specific place, object, or more accurately, a particular worldview. Rint and zahit are concepts/figures that appear in the poems of Yunus Emre, a significant figure in Turkish literature. Derivatives of these concepts, along with other concepts, terms, people, places, and objects within their lexical scope, are also found in Yunus's poetry. This study offers an epistemological perspective on the concepts of "rint" (a type of free spirit) and "zahit" (ascetic) in the poems of Yunus, a figure of significant importance to our intellectual world. The primary aim of this study is to determine the epistemological meanings and phenomena through which these concepts exist and are formed, the mindset from which they originate, the perspective, epistemology, and imagery from which Yunus interprets them, and the various conceptions and images used to express the perceived positive and negative aspects of each. In short, this article focuses on determining the epistemological levels of representation of the concepts of "rint" and "zahit" in Yunus's poetry.

Keywords: Yunus, Rint, Zahit, Conceptual Field, Lexical Field, epistemic

GİRİŞ

İnsanoğlu, yeryüzü macerasıyla birlikte, kendi varlığını, iletişimde olduğu tüm yaratılmışları ve yaratıcı/düzenleyici gücü tanıma, anlama bağlamında sürekli araştırmış ve sorgulamıştır. Hem hazır bulduğu ve olaylar olgular hem de dâhil olduğu tüm olgular için birer algı geliştirmiştir. İçinde yaşanan zaman, mekân ve toplum ile etkileşim ve yeryüzündeki yaşamın mahiyeti, insanoğlu tarafından her zaman araştırma konusu olmuştur. Tüm bu araştırma ve sorgulamalar, tanıma ve anlama çabası ve süreci, insanın bilgi/irfan durumuna ve epistemisine ışık tutan göstergelerdendir. İnsanın iletişimde olduklarıyla ilgili yapmış oldukları her değerlendirme, tanımlama ve yargılar; insanoğlu için başka iletişim alanlarının oluşmasına imkân ve zemin hazırlamıştır. Böylece insanlık, kendi içerisinde varlık ile olan iletişimine yeni boyutlar kazandırmıştır. Hatta her bir insan hem kendi türü hem de kendileri dışındaki varlıklar hakkında değerlendirmelerde bulunma gereği hissetmiştir.

İnsanoğlunun içinde yaşadığı kâinat hakkındaki sorgulamalarının kesiştiği nokta, her bireyin özel/kişisel algısı ile ilişkilidir. Algıyı oluşturan en önemli etken ise, irfan/bilgi seviyesidir. Bu algı/irfan/bilgi; toplumdan topluma, bireyden bireye, çevre/âlem ile olan iletişim ve etkileşime bağlı olarak değişir. Her bir varlık olgusu, kişilerce farklı değerlendirilebilir; her bir toplumun/kişinin doğruları değişkenlik arz edebilir. Böylece her bir kişinin duygu, düşünce ve fiziksel görünümü daha bir önem kazanır. Bu durumda kâinatın tanımlanıp değerlendirilmesi için her bireyin algısının bilinmesine veya algısını açıklayabilmesine imkân verilmesi önem arz eder.

Kültür ve medeniyetlerin oluşması ve devamı, bireylerin yaşam değerleri, dinlerin varlığı ve sosyolojik/toplumsal değerlerin her birinin temel hedef kitlesi olan insanın, kâinat ile iletişimde bazı değer yargıları oluşmuştur/oluşmaya devam etmektedir. Her bir yargı/algı kendi penceresinden değerlendirmelerde bulunmuş, bazen de doğru ve/veya yanlışlarında ısrarcı olmuştur. Bu husus, çeşitli yazılı, sözlü ve görsel ifadelerde ve iletişim araçlarında kendine yer bulmuştur.

Edebiyat, kültür ve irfan/biliş tarihimizin önemli simalarından olan Yunus, yaratılmış bir insan olarak kendisi, varlık ve yaratıcı güç hakkında terennümleri olan bir şahsiyettir. İnsanoğlunun; kendisi, toplum, kâinat ve yaratıcı güç ile olan iletişimde hakikat/gerçeklik dairesinden uzaklaşmaması gerektiği vurgusu yapan Yunus'a göre ortak/değişmez doğruya (hakikate-marifete-irfana), tüm yaratılmışların her birinin tek tek yaşam alanlarına hürmetli davranmak; yaşamasına, kendi görevini icrasına ve kendini ifade etmesine imkân tanımakla olur. İnsanlığın kendisini tarif etmesi, toplumsal statülerini belirtmesi, marifete/irfana ulaşma (yolları) için ifade ettikleri çeşitli kavramlar/imgeler/semboller söz konusudur. Yunus'un duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullandığı imgeler arasında rint ve zahit kavramları önemli bir yer kaplar. Bu kavramların oluşturduğu sözlüksel alanda yer alan diğer terimler (kavramlar, semboller, nesneler, mekânlar da) de Yunus tarafından biliş dünyasını ve epistemelerini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Yunus, bu kavram alanlarını işlerken tüm terimlerin, nasıl bir epistemenin bir diğer ifadeyle hangi zihniyet ve ideolojinin hatta algının yansıması olduğunu yansıtmayı başarabilmiştir. Bu çalışmamız, rint ve zahit ile bu iki kavramın sözlüksel/dilsel alanında bulunan kişi, mekân ve nesnelerin Yunus'un şiirlerindeki, epistemik, imgelem ve düşünce dünyasındaki görünümünü belirlemek üzerinedir.

1. Rint ile Zahit Kavram Alanı ve Epistemik Yapısı

Çalışmamızın bu bölümünde kısaca kavram alanı ve episteme terimlerinden ve bunların edebiyat başta olmak üzere metinsel analizdeki öneminden bahsedilmiştir. Ardından rint ve zahit kavram alanları hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Kavram Alanı- Dil Alanı-Sözlüksel Alan

Dil alanı, kavram alanı ve sözlük alan, her bir kavramın kendi imaj sisteminin oluşumunu ve gelişim sürecini barındıran önemli terimlerden biridir. “Anlamsal sapmalar başta olmak üzere, kullanım alanı bulan kelimelerin kendine has bir geçmişi, seyri, arka planı, kültürel çevresi ve altyapısı vardır. Bu altyapı ve gelişim süreci kelimelerin anlam kavram (dil) ve sözlüksel alanlarının oluşumuna katkı sunar” (İçli, 2023, 1). Bir dildeki her bir kavramın oluşumu, merkezdeki bir ana kalıp ile ilişkilendirildiğinde daha izah edilebilir bir hal alır. Bu ana kalıp, bir nesne olabildiği gibi bir olay, kişi ya da olgu olabilir. Keza bir inanç, motif veya mit de ana kalıp özelliği taşıyabilir. Klâsik şiirdeki “mazmun” kavramı da bu bağlamda düşünülebilir. Önemli olan merkezdeki unsurun gelişimi ile kavram alanının oluşmasıdır. Kavram alanında merkezde, aynı tema, konu, izlek ve kavram bulunur. Merkezi konumdaki bu kavramın etrafında farklı söz ve nesne ile söz ve nesne öbekleri toplanır. Her bir sözcük/nesnenin oluşturduğu bu bütün, o kavramın alanını belirler veya genişletir. (İçli, 2024, 156-157) Kavram alanının “bir düşünceyi, duyguyu, kavramı, terimi açıklamak, geliştirmek, belirtmek, sunmak için kullanılan kelimelerin bütünü için çatı terim olduğu söylenebilir” (İçli, 2023, 5). Sözlüksel alan için “aynı izlek ya da aynı kavram etrafında öbeklenen sözcükler bütününe oluşturduğu yapısal düzen” (Kıran&Kıran, 2006, 255) tanımlaması söz konusudur.³

1.2. Episteme ve Epistemik/Epistemolojik Analiz

Episteme ve epistemoloji bilgi sosyolojisinin çalışma alanında yer alan bir terim olup bilginin türü ve yapısı, bilginin doğuşu ve yayılışı, kısacası bilginin oluşumunu ve gelişim sürecini kapsar. Bilgi; insanın yeryüzü macerasını, insan bilgisi ile insanlığın gelişimini, insan ile fikir ve ideoloji, algı ve zihniyet çeşitliliğini belirler ve yansıtır. İnsanın yaşadığı sosyal ve fiziksel çevre ile dönem hakkında verilere ulaşmak, bilgi sosyolojisinin çalışma alanlarından biridir.

³ “Kavram alanı” hakkında geniş bilgi için bkz. (İçli, 2023 ve İçli, 2024). Kavram Alanı, klâsik şiirdeki her bir disipline ait kavramların kendi içinde oluşturduğu kavramsal birlikteliğin, inceleme, analiz ve değerlendirme bağlamında şiir/metin çözümlemelerine katkısını belirten ve ilgili unsurlara (kavramlara) bir bütün olarak bakmayı öneren teorik ve uygulamaya yönelik geliştirilen bir hipotez özelliği taşımaktadır.

Episteme, bir coğrafyadaki ve/veya dönemdeki bilginin yapısı ve bilgi sistemini, bilginin mahiyetini ve kapsamını ifade eder. Episteme, bilginin doğru veya yanlış olmasından öte var olan ve döneme damga vuran algı, ideoloji ve zihniyeti temsil eder. Bu bağlamda episteme; toplumsal/sosyal olarak bilginin inşa edildiği ve üretildiği, oluştuğu fiziksel veya sosyal bağlamı, olgusal ile algısal dünya ve söylemsel alanı temsil eder. Episteme kavramı, toplumun bilgi ve biliş düzeyini, ideolojik durumunu, tarihsel ve kültürel altyapısını öz ifadeyle bir toplumun bir dönemdeki zihniyetini belirten toplumun karakteristik izahıdır. Bu karakteristik izah, farklı şekillerde tespit edilebilir ve yorumlanabilir. Edebiyat açısından bu tespitin yapılması dilbilimsel ve üslupsal olarak kavramların analizi merkezlidir. Bu analiz, bir anlamda söylemsel alanı ifade eder. Bununla birlikte, tarihsellik ve bağlamsallık bu analizin öncül ve merkezi konumdaki terimleridir. Bu çerçevede, özellikle Gadamer'in (2023) Hermenötik (Hermeneutik-Hermenöyitik) yorumsal yaklaşımı ön plana çıkar. Böylelikle, ilgili sanat eserinin, eserdeki sözlerin ve eylemlerin anlamları ve verdikleri mesajları anlama yoluna gidilir. Bilindiği üzere bu yaklaşım, sanat eserinin ve içerdikleri söylemlerin bağlamsallığını ve tarihselliğini incelemektedir. Böylelikle metin merkezli olarak, insanlığın tarihsel ve kültürel davranışlarını görmeyi hedefler. Bu durumda ilgili söylem analizlerinin tarihsel süreç ile bağlantısı ve ilgili dönemin algılarının metne ne kadar sirayet ettiğinin izleri takip edilebilmektedir.

Episteme, bireyin hem doğrudan dâhil olduğu hem de doğrudan olmayan ama bir şekilde içinde bulunulan noktanın (coğrafya-dönem) miras olarak alınan toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, simgesel hatta söylemsel öğeleridir. Bu öğelerin tümü, toplumun bilişini ve davranışlarını belirler, kimi zaman da sürekliliğini sağlar. Her yönüyle bireyi etkileyen episteme hem toplumun hem de tek tek her bir bireyin etkileriyle yeni bir seyir kazanır. Episteme, bilgi ve biliş, bilinç ve davranışa, dil yoluyla ifadelere ve söyleme dönüşür. Söylem, tarihsel ve bağlamsal olarak, dönemin siyasi ve politik başta olmak üzere, toplum yaşamı, din ve inanç hususlarını, ekonomik ve üretim faaliyetlerini içinde barındırır. Foucault söylem analizi perspektifinde geliştirdiği ve incelediği “episteme”yi (2014, 2019, 2020) bir dönemin, çağın ve coğrafyanın genel bir zihniyet yapısı olarak belirlemiştir. Şöyle ki episteme: “bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın insanların kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı, ortak bir el tarafından herkes için yazılmış” (Foucault 2014, 221) değerleri temsil eder. Ona göre bilgi/episteme, bir şekilde genel kanı/algı oluşturarak tarihsel dönemleri de belirleyen hatta sınıflandıran bir özelliğe bürünür. “Tarihsel dönemin ya da epistemenin her birinde hiç farkına varmaksızın pratikler ve söylemler olarak bilgi kümeleri oluşturmuş bulundukları düşüncesini taşır (Urhan 2013: 35). Foucault’un pratikler dediği şey, insanın ürettiği söylem için de düşünülebilir. Foucault’un geliştirdiği bu kavram, esasında bir (söylem) analiz yöntemi çabası/yaklaşımıdır. Bir toplumu, coğrafyayı, dönemi, ideoloji ve akımı analiz etmek için söylemlere ve pratiklere yoğunlaşılması gerektiğini ifade eder. “Söylem analizi” kavramıyla, bir söylemin; takip edildiğinde ve incelendiğinde yansıtıcısı olduğu epistemik algı ve hususiyetin varlığını ve gelişimini, bunun da bütünsel bir bakış açısıyla toplumun/sosyal hayatın neredeyse her türden pratiğini belirlediğini ve kapsadığını dile getirir.

Bu çalışmamızda, rint ve zahit kavramlarının epistemik hususiyetleri ile söylem analizinin bu bağlamda kavramsallaştırılmasında Foucault’nun “episteme” teriminden ilham alınmıştır. Episteme, bir anlamda döneme ve ortama damga vuran görünen/bilinen ya da görünmeyen/bilinmeyen bir erk/güç ve bu erklerce üretilen ve kullanılan bilginin ve söylemin bir yansımasıdır. Episteme Foucault tarafından, kısaca şöyle tanımlanmıştır. “Belirli bir çağ için keşfedilebilecek olan ilişkiler bütünüdür” (Foucault, 2014, 222). Yunus’un rint ve zahit kavramlarının epistemesi, Yunus’un yaşadığı dönemin epistemesi ve Yunus’un kendi epistememesi, onun rint ve zahit bağlamında dile getirdiği söylemlerinden hareketle tespit edilebilmektedir. Çalışmamız, bu kavram alanlarının bu bağlamda değerlendirilmesi üzerinedir.

1.3. Rint ve Zahit Kavram Alanları ve Epistemik Yansımaları

Kavramların her birinin temel imge olarak yer aldığı, süreç içerisinde onunla bağlantılı birçok yeni nesne ve kavramın dâhil olduğu birliktelik o kavramın alanını, dilsel alanını yani sözlüksel alanını imler. Rint ve zahit, edebi geleneğimizde birer tip olarak bilinen hatta stereotip olarak nitelendirilen iki önemli

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

kavramdır. Bu terimlerin her biri, kendi içinde uzun ve geniş bir tarih ve coğrafyadan izler taşır. Yine rint ve zahidin felsefi, epistemolojik, antropolojik, psikanalitik özellikle dini ve politik birçok disipline ait kavram ve terimle ilişkili olduğu görülür. Son tahlilde bu terimlerden her biri için oluşan kavram alanı, “harabati” ve “zühdî” temelinde birleşir. Rint tipi, “harabati”; zahit tipi de “zühdî” kavramlar ile açıklanır. Ancak edebî gelenek içerisinde tanımlama noktasında rint ve zahit birer tip olmakla birlikte, temel şemsiye kavram özelliği kazanmışlardır. Bununla birlikte, harabati-zühdî kavramlar ile bağları devam etmektedir. Bundan dolayı bu iki kavram alanı hakkında bilgi verilirken her iki şemsiye kavramdan ayrı olmamak kaydıyla değerlendirme yapılmaktadır.

Edebiyat geleneğimizde, zahit ve rint; iki önemli kavram/tip olarak karşımıza çıkmaktadır. İkisinin konu edinildiği müstakil eserler olmakla birlikte neredeyse her şairin gazellerinin bir beytinde rint ve zahit kavramlarını görmek mümkündür. Birçok şiirde ve eserde görülen bu ikili; Fuzûlî'nin Farsça bir eserine de isim olmuştur. Bu eser üzerinde birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte biri mekân diğeri de kavram analizi olmak üzere tematik ve epistemik perspektifte İçli'nin iki makalesi (2012, 2013) bulunmaktadır. Genel itibarıyla rint; şairler tarafından gelişime açık, model kahraman, ideal insan; zahit ise, çoğu zaman olumsuz özellikler barındıran ve kendisinden uzak durulması gereken, değişmez, dar görüşlü ve gelişmeye kapalı bir tip olarak tanımlanır. Klâsik edebiyat şairi, kendisini rint ile özdeşleştirmiş ve zahide karşı kendisini rint olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde toplumda görülen aksaklıkların, kültür yozlaşmalarının, eğitim ve bilimsel çalışmaların yetersizliğinin eleştirisinde hedef tahtasına zahidi koymuştur. Özetle şairler/edipler, bir düşünce adamı olarak, algılarını, tecrübelerini ve kurtuluş reçetelerini manzum ve mensur olarak ifade ederken rint ve zahit kavramlarından/imgelerinden ve bunların oluş(urd)uğu dilsel alanlardan yararlanmışlardır.

Klâsik şiirde rint(lik) hep sevilen, övülen, zahit(lik) de yerilen ve kaçınılan bir simge değer olarak belirir. Klâsik şiirimizde rint(lik) kavramı; gamsız, neşeli, geniş gönüllü ve dünyayı boş vermiş, eğlence ve sefaya dalmış, hayatın tadını çıkaran, bilgi ve iletişim noktasında ise geniş ve ileri görüşlü ve herkesle uyumu olabilen bir kişiliği ifade etmek için kullanılır. Bu kavram tasavvuf sistemi içerisinde, zahiren ibadetle meşgul olan riyakâr sofu/zahit karşısında açık yürekli ve samimi, zahiri amel yönünden zayıf ancak derunî yönüyle gerçek bir hak aşığı durumundaki kişiyi/toplumu ve bu kişinin/toplunun ideolojisi ile zihniyetini temsil eder. Rint, hakikî anlamda yaratılışın hikmetini kavramış kâmil/olgun insan olma yolunda belli bir mesafe kat etmiş; dini (veya yaşamı), zahirî/şeklî olmaktan ziyade özü yönüyle değerlendiren bireyin simge değeridir. Zahit (züht sahibi), amelî/pratik manada dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan kişidir. Zahidin/Zahitliğin olumsuzlanan veya beğenilmeyen yönü ise söz konusu amelinin şekilden öteye geçmediği, Allah'a yapılan kullukta cenneti elde etme ve cehennem azabından kurtulma amacıyla olduğu yönüyledir. Ayrıca dünyada makam ve mevki ile değer kazanma endişesi taşıyanların, kendilerini diğer insanlara göre daha üstün birey olarak algılayanların ve sadece kendilerinin bu dünyada ve öte dünyada kurtulacaklarını ifade edenlerin de simge değeri olur. Rint ve zahitle, esasında rintlik ve zahitlik sembolizminde, bu iki ana kavram ile aynı anlamlara gelebilecek olgular ve kişiler temsil edilir. Bu bağlamda her bir kavramın kendine has bir sözlüksel ve kavramsal alanından bahsedilebilir. İmaj sisteminde rint(lik) hep sevilen, övülen; zahit(lik) de yerilen ve kaçınılan bir simge değerdir.

Rint ve zahit; her ne kadar (dilbilimsel: morfolojik tahlil ve sentaks açısından) birer özne/fâil olarak görülürse de her biri kendi dünya görüşlerinin eyleyenleridir. Bu durumda rint ve zahit, temsil ettikleri epistemenin; bir diğer ifade ile görüşlerin ve davranışların temelinde yatan veya düşüncelerini ve bilişsel özelliklerini oluşturan durumların çağrışım değerlerinin birer yansımasından başka bir şey değildirler. Bu açıklamalar ışığında bakıldığında; Türk edebiyatı geleneğinde yazılmış manzum veya mensur edebî eserler, bir yönüyle farklı dünya görüşlerinin (felsefelerinin) ve epistemelerinin mekânı olur. Rint ve zahit de bu eserlerde/mekânlarda kendi görüşlerini savunan birer dava adamı olurlar.

Edebî metinlerde rint ve zahidin ismi her zaman aynı şekliyle geçmez. Kendilerini temsil eden kavram alanına ait herhangi bir kavram ile dile getirilmeleri mümkündür. Klâsik şair/edip; “zahit” imgesi bağlamında, eğer bireylerin ibadetlerinin riya ve kibir hususunu veya dinin yanlış uygulamalarını dert

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

ediniliyor; bunların müsebbibi olarak zahidi veya bu kavram alanında yer alan “abid”i görür. Eğer tasavvuf ehli olanların, tarikat uygulamalarında bir eksiklik ve hataları olduğu düşünülüyorsa yanlışlığa sebebiyet veren “şeyh”, “derviş”, “miskin” ve “sûfi” eleştirilir. Topluma yön veren, eğitim ve bilim alanında eğitici roldeki hatalı “müderris” ve “vaiz” de bu bağlamda şairin eleştirilerinin hedefinde olabilir. Bu tiplerin karşısında duran ve onları uyaran başta şair olmak üzere, “âşık”, “ârif”, “harabâtî”, “melâmî/melâmetî”, “kalenderî” kavramları da “rint” imgesi adı altında verilmektedir. Rint ve zahidin Klâsik edebiyatındaki görünüşleri bağlamında kaleme alınmış iki incelemeden bahsedilebilir. Eserlerde hem rint (Mengi, 1985), hem de zahidin (Şentürk, 1996) kavramsal analizleri ile rint ve zahit imgeleriyle/mazmunuyla hangi kişilerin kastedildiği genişçe yer alır. Bu eserlerde, bu kavram alanlarında yer alan tiplerin birçok özelliği de sıralanmaktadır.

Şiirimizde rint(lik) kavramının geçtiği yerlerde, sorgulama esaslı bir felsefenin varlığı görülür. Rint, sorgulanmayan bir hayatı, yaşamaya değer bulmaz. Çünkü birey, içinde bulunduğu kâinata nasıl yaşaması gerektiği ve hayatın nasıl ve neye göre değerlendirileceğini bilmelidir. Aksi takdirde şekilci ve basmakalıp dogma fikirlere maruz kalır. Bireyin duygu ve düşüncelerinin, hayata bakışının ve kendini ifade ettiği dilin önemini hiçe sayılıp ısmarlama ve kültür emperyalizmine sebep olabilecek davranışlara karşı şiirimizde her zaman rindi görebiliriz.

Rint, yüce bir bilgi seviyesinin sembol kişisi olarak görülür ki bu da “ârif/irfân”dır. İrfan, içinde yaşadığı mekânı/varlığı algılayan ve anlayan/anlamaya ve adlandırmaya çalışan bireye ait bilgi seviyesi olarak tanımlanabilir. Şair/rint her zaman için zahidi “ârif” olmaya davet eder, aynı şekilde müderris, vaiz, hoca da bundan nasibini alır. Rint, bu tiplerin kâinata varlıklarıyla birlikte her insanda olduğu gibi, kendisinin de yaşam hakkında düşüncelerinin olabileceğini savunur. Fakat şiirlerde gördüğümüz kadarıyla bu tipler (zahit); başkalarının sözlerine göre hareket edip bireysel farklılıkları hiç düşünmeyen bir özelliktedirler.

Şiirimizde bu tipler, hayali/sembolik birer kişiliktir/tiptir; yaptıkları doğrular ve yanlışlıklarla birlikte anılırlar, yoksa bir yanlışlığı olmayan gerçek hayatta da karşılaştığımız ve kendisini zühdi ve/veya harabati kavramlarla tanımlayan kişilere hiçbir zaman bir eleştiri yoktur ve bunlar hiçbir zaman da tahkir edilmemiştir. Veyahut bu şahıslardan hiçbiri hiçbir şekilde övülmemiştir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, miras alınan edebi gelenek başta olmak üzere Yunus’un bu kavramlara yüklediği anlamlara bakıldığında durum daha da netlik kazanacaktır. Her durumda bu kavramlar dönemin epistemisini vermek için birer imaj/ımge olarak kullanılmıştır. Bu da teşbih merkezlidir. Olayı anlatmak için ve sunmak, olguları göstermek ve vermek için hayallerden/imgelerden yararlanma hususu buradaki temel çıkış noktasıdır. Klâsik şiirimizde rint ve zahit hakkında çeşitli değerlendirmeler mevcuttur. Yunus’un şiirlerinde de bu iki kavrama ve türevlerine çokça rastlanır. Çalışmamızda rint ve zahit kavramları/imgeleri/sembollerinin Yunus Emre’deki görüntü seviyeleri hakkında ve bunların anlamsal çağrışımları üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda hem rint hem de zahit bağlamında bu isimlerin ve dilsel alanlarına ait kavramların geçtiği beyitler ve tahlillerine yer verilmiştir.

2. Yunus’un Rintliği ve Zahitliği

Yunus Emre, 13 ve 14. yüzyıllarda yaşamış Türk edebiyatının önemli simalarından birisidir. Kaynaklar ışığında bakıldığında sadece *Divan’ı* ile *Risaletün-Nushiye* adlı manzum eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Şairin dili ve şiirleri ile duygu ve düşünce dünyası, birçok açıdan araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Edebiyat tarihi ve edebi analiz başta olmak üzere eserlerindeki dil özelliklerine, manzumelerindeki üslup ve içerik tahlillerine kadar çeşitli açıdan şair hakkında değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir.⁴

⁴ Türk edebiyatında birden fazla Yunus’un varlığı söz konusudur. Yunus Emre hakkında birçok konferans, bilgi şöleni düzenlenmiş olup bunlardan ikisi kaynakçada belirtilmiştir. Ayrıca şair hakkında yüzlerce makale, kongre ve konferans bildirisi kaleme alınmıştır. Yine akademik olmayıp popüler bağlamda da birçok yazıdan bahsetmek mümkündür. Yunus ve eserleri üzerinde inceleme ve araştırma kitapları ve çeşitli tezler hazırlanmıştır. Bunlardan birkaçı kaynakçada gösterilmiştir. Derli toplu olması ve şair hakkında birçok çalışmayı havi olup yeni

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla çok yönlü bir şahsiyet olan şairin, dinî-tasavvufî ve edebî kişiliğinden bahsedilebilir. Şiirlerinde “Allah-yaratıcı” merkezli bir varlık anlayışında (epistemesinde) olduğu görülen şairin, insan penceresinden tüm varlığı anlama, anlamlandırma ve adlandırma eksenli okumaları/düşünceleri bulunmaktadır. İnsan-Tanrı arasındaki ilişki, Tanrı'nın insanı en güzel şekilde yarattığı, onu her zaman doğru olana sevkettiği ve dünya algısında ona yön verecek davranışlarla ve duyularla onu donattığı noktasındadır. Toplumdaki her türlü insan algısı ve kâinattaki tüm nesneler, Yunus'un şiirlerinde görülebilen olgulardandır. Yunus'un şiirlerindeki ifadelerle göre; kâinattaki tüm nesnelere, insanlara sevgi, saygı, aşk ile yaklaşmak, onların varlık şifrelerini (özünü, görevini, icraatını) iyi kavramaktan geçer. Dünyadaki gıdaların; ekimi, bakımı, üretilmesi, çoğaltılması ve kullanımı aşamalarında olduğu gibi, insanı/gönlü de aynı şekilde anlayabilmenin mesajları Yunus'un şiirlerinde görülen konulardan bazılarıdır.

Yunus, duygu ve düşüncelerini dile getirirken kendi güncel dilinden ve imaj sisteminden yararlanmışır. Fakat unutulmamalıdır ki her imaj sistemi, kendinden önceki bilgi ve düşün dünyasından miras alınır. Nihayetinde her bir kavram alanının oluşumu da bu bağlamda söz konusu olur. “Şiirlerinde tasavvufun söylenmesi güç fikir ve heyecanları hemen görülür. Eski dönemlere ait kelimelerle, yeni ve farklı anlamlar oluşturulmasının yolu bu şekilde çizilmiştir. Şiirlerde anlatım pekiştirilmiş ve edebî gelenekten ciddi bir şekilde yararlanmışır. Felsefî anlatıma çok yakın bir biçim seçmesi sebebiyle, dili felsefî bir öge olarak kullanmış ve kelimelerdeki akıcılığı her konuda yazdıklarına yumuşak bir yorum getirmiş hatta İslâm dinine sevgi dolu bir yorum getirerek insan sevgisinin yayılmasına, dayanışmaya ve dinin içten sevilmesine katkıda bulunmuştur. (Karabacak, 2026, 94)

Bilindiği üzere, edebiyat ve felsefe duygu ve düşüncelerin aktarım bağlamında iletişimleri ve birliktelikleri bulunan iki önemli disiplindir. Çoğu zaman felsefî konular edebiyat aracılığıyla dile getirilir. Kimi zaman da felsefî konular, edebî terimler ve kavramlar vasıtasıyla imaj olarak sunulur. Bazen de felsefe, edebiyatın başta benzetme sanatı olmak üzere kimi sanatlarla kendini ifade etme yolu bulur. Bu hususlar, edebiyat ve felsefenin birliktelik içinde olduğunu belirtir. Bu konuda şöyle bir özet bilgi verilebilir: Edebiyat ve felsefe, tarih boyunca birbirlerinden beslenmiş ve birbirlerini zenginleştirmiş iki alandır. Felsefe, insanın varoluşu, bilgiyi ve değeri sorgulayan düşünsel bir disiplindir. Edebiyat ise bu düşünceleri estetik ve sanatsal bir biçimde sunar. Felsefî düşünceler, edebiyat eserlerinde metaforlar, semboller ve karakterler aracılığıyla somutlaştırılır (Golkarian & Golkarian, 2025, 34).

Yunus Emre, bir edip olarak, edebî eserinde felsefe özellikle de tasavvuf felsefesi hakkında kimi görüşler ve (epistemik) değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun bakış açısının Tanrı merkezli olduğu bilinir. Tanrı-insan iletişiminin Yunus'un şiirlerinde fazlasıyla işlendiği görülmektedir. Hatta kimi araştırmacıların ifadesiyle bireyin Allah'a olan aşkı, insan sevgisiyle ölçülmüştür. Bu bakış açısına göre insan, insanı anlamaya çalıştığı sürece ve insana değer verdiği ölçüde ilahi olana yaklaşmış olur: “Tasavvufî fikirleri en iyi terennüm edenlerin başında Mevlâna ve Yunus Emre gelmektedir. Bu ilahi cezbe ve tanrısal aşk insan merkezli olup, her iki sufi şairde en yüksek düzeyde ifadesini bulmuştur. Bu nedenle, Yunus Emre “yaratılanı severiz yaratan’dan ötürü” diyerek, Tanrı’ya olan aşkı insan sevgisi ile bağdaştırmıştır (Yenisey, 2026, 74). Yaratıcı gücü anlamaya götüren insanın gönlü, Yunus tarafından yüce değer olarak görülürken, insanın gönlünü bir kenara bırakan tipler sürekli eleştirilmiştir. Göçgün, Yunus'un şiirlerinde iyi-kötü karşılaştırmasını “menfi-müşbet” olarak iki ana başlıkta incelemiştir (Göçgün, 1995, 8-24).

Yunus'ta iyi ve doğru ile kötü ve yanlış davranışlar, özellikler ve bireyler noktasında rint ve zahit kavramlarının ülkü ve karşı değer noktasında işlendiği görülür. Yunus, ülkü değere; insanı ve onun

değerlendirmeler barındırması açısından Mustafa Tatçı'nın Yunus Emre Külliyyatı önem arz etmektedir. Çalışmamızda örnek verdiğimiz metinlerde bu külliyyattaki kullanımlar esas alınmıştır. Alıntılarda, parantez içinde verilen sayfa numaraları, Tatçı'nın Âşık Yunus'a ait olduğunu düşündüğü şiirlerdir. (Örn: s. 107). Diğer alıntılar, Yunus Emre'den yapılan alıntılar, gazel ve beyit numaraları belirtilerek verilmiştir. (Örn: (371/9)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

algısını/gönlünü bilmek, anlamak ve sevmek tanımlaması getirmektedir. Bu husus, “kendilik” bilincidir. Kendilik bilinci ise hakikattir. Kişi önce kendini, yani kendi hakikatini bilmeli, böylece kendi olabilmelidir. Yunus, ülkü değeri bir diğer ifadeyle tematik gücü, kişinin kendini bilmesi ve sınırlarını tanıması bağlamında düşünür. Bu durumda önemli olan kişinin yapabileceklerinin ve yapamayacaklarının farkına varmasıdır. Şiirlerinde gördüğümüz kadarıyla Yunus’un olumsuzladığı ve kötü olarak nitelediği unsur yani karşı güç ve karşı değer ise nefistir. Yunus’a göre tüm insanlar aynıdır ve değerlidir. Fakat bireylerin algılarına göre, kendilik bilincini kaybetmesi ve nefislerine uymaları söz konusu olabilmektedir. Rint olsun zahit olsun bireylerin yaşamlarını etkileyen en önemli müsebbib “nefs”tir. Kişi nefisine uyduğu vakit olumsuzlanır ve yerilir, hakikate uyduğu ve onu takip ettiği sürece olumlu görülür ve övülür. Bu olgu, hem melâmînin/rindin hem de zahidin eleştirildiği noktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Yunus’un dünyayı ve toplumu algılaması ve anlatması epistemisinin merkezinde “kendilik” ve “nefs” olduğu görülür. Bu iki kavramın birer erk/güç olduğunu dile getirmek mümkündür. Nefs, hakiki manada Allah’a ibadet eden zahitleri bile yoldan çıkarabilmektedir. Aşağıdaki beyit özelinde Yunus’un zahitleri yermediği çok açık bir şekilde görülür. Hatta kendini bile bu sınıfa koyduğu ve zahit olarak nitelediği söylenebilir. Çünkü nefsin elinden kurtulmazsa zahitler bile doğru yoldan uzakaşacak ve yolunu şaşıracaktır. Bu durumda kendi de dâhil olmak üzere hiçkimse, utanmayı da korkuyu da bilmeyecektir. Yunus’un “bizi kurtar” demesi, kendisinin de tehlikede olduğunun bir işaretidir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, “utanmamak” melâmeti bir terim olup rint kavram alanında yer alır. Ancak “utanmamak” burada kötü bir davranış olarak dile getirilmiştir. Dikkat edildiğinde Yunus, zahitlerin de esasında iyi olduğunu ancak işe “nefisleri” karışınca bu nefsin herkesi farklı bir kişiliğe büründüğünü ifade eder. Son tahlilde nefis; Yunus’un kendisinden dert yakındığı bir karşı güç ve karşı değerdir. Eğer bu nefsin emrinde olunursa, ibadetler elden gider, kişi kimseden korkup utanılmaz. Böylece nefsin esiri olunmuş olur:

Ne utanur ne hod korkar / Zâhidleri yoldan koyar

Ey Allahum bizi kurtar / Bu nefs-i şûmun elinden (s.107)

Yunus’un varlığı anlama, tanımlama ve adlandırmada ülkü değer ve karşı değer olarak kullandığı kavramlar ile klâsik şiirde görülen kavramlar arasında önemli bir paralellik görülmektedir. Klâsik Türk edebiyatının oluşum aşamasında yaşayan Yunus; varlığı anlama ve adlandırmada, rint ve zahit imgelerini kullanan şairlerin başında gelen bir şahsiyet olarak da değerlendirilebilir. Şiirlerine bakıldığında Yunus’un tam anlamıyla hayatı tanımaya, araştırmaya ve sorgulamaya çalıştığı, teorik bilgi seviyesinden kurtulup pratik ve irfân zemininde kendisine yer bulmaya gayret ettiği, insan gönlünü Tanrıya/yaratıcı gücü anlamaya götüren bir yol olarak telakkî ettiği ve ideal insanı anlattığı çok açık bir şekilde görülür. Şiirlerde kimi zaman “ârî” kimliği ile görülen birey/insan, bir diğer ifadeyle “ideal insan” bazen “âşık” bazen “melâmî” bazen de “rint” olarak karşımıza çıkar. Elbetteki bu ideal kahramanın yani kâmil insanın karşısında ona engel olan veya farklı boyutta yaşayan ideal olmayan insan da görülecektir. Bunların başında zâhit, sûfî, derviş, gelmektedir. Fakat değinildiği üzere bu karşı değerler çoğu zaman olumlu ve ülkü değer olarak da sunulmaktadır. Kimi zaman derviş, harabati bir özellikte sunulur. Eleştiriler sadece, bu kesimlerin kendileri olamamaları, “kendilik” bilinçlerini yitirmeleri eksenindedir. Özet bir ifadeyle, “nefs” unsuru özel hususiyet olarak yerini konur. Dinler, insanların dünyadaki yaşamlarına belirli standartlar getiren ve onların dünyadaki yaşamlarını nasıl idame ettireceklerine dair açıklamalarda bulunan hem yaşanan dünya hem öte ve diğer dünya (ahiret) saadetine erişmeye götüren değerler bütünüdür. İslam/Tevhid dinini benimseyen ve samimi bir müslüman olduğunu dile getiren Yunus, bu dinin esaslarına uygun olarak insan yaşamının saadetinden bahseder. Yunus’a göre iyi bir Müslüman olmanın yolu iyi bir insan olmaktan geçer; aynı şekilde iyi bir insan olmanın yolunun İslam tarafından çizildiğini belirtir. Başka bir ifade ile Müslümanlık bireyi iyi bir insan olmaya yöneltir, hatta taşır.

Yunus’un şiirleri vesilesiyle yaptığı değerlendirmeler ve aktarımları, dönemin epistemisi ve buna göre hareket eden epistemik toplumu gösteren birer söylemdir. Yunus’a göre müslümanlığın toplum, ibadet vb. alanlardaki uygulamalarının bazı çevrelerce ve müslümanlarca yanlış anlaşıldığı ya da bilerek bir

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

dogma fikirler bütünü haline getirildiği durumu sözkonusudur. Bu çevreler, kendi algıladıkları ve uyguladıkları kadarıyla tam bir doğruluk içinde olduklarını sanan bilinçli veya bilinçsiz tipler olabilir. Bundan dolayı da Yunus'un eleştiri oklarının hedefi olurlar. Yunus, bir düşünce adamı kimliğiyle kendisini de samimi bir müslüman olarak niteleyerek bu çevreleri uyarır, bunları hakikate ve İslam dininin temellerine davet eder. Bu vesileyle kendi epistemik duruşunu da göstermiş olur. Yunus'un dilinde can bulan "bu tenkitlerin bir kısmı, devri ile ilgili tespitler mahiyetindedir. Bir kısmı ise kendisine yöneltilen tenkitlere cevap niteliğindedir" (Kurnaz, 1995, 470). Bunu yaparken de bu kesimlerin hangi eksikliğini görmüşse ona mutabık imgeleri kullanır. Yunus'a göre iyi bir insan, kendisinin yeryüzündeki macerasında "kendiliği" ile ölçülür. Bir diğer ifade ile bir birey, kendisi olabildiği ve/veya toplumsal olarak hangi statüde ise görevini layıkıyla/hakkıyla icra edebildiği ölçüde iyi bir insan olabilir. Yunus, kendi döneminde de İslam'ı ve müslümanlığı yanlış anlayanlar olduğu için kendisi de İslam'ın bir müntesibi olarak bunları, kendileri (yani insan) olmaya çağırır.

Yunus'a göre (onun epistemik duruşuna göre) bir tarikat erbabı şeyh, mürid, derviş, sûfi, toplum içinde ayırtırmaya yer vermeden kendisi olabilmeli ve tüm halka eşit mesafede durabilmeli, kendisini ve tarikatını başkalarına karşı bir büyüklenme aracı olarak görmemeli, bu durumu insanlığın faydasına sunmalıdır. Veyahut din ve diyanetle işi olmayan ve halk arasında harabatî, melâmî veya rint karakterli olanlar da bu özelliklerini aynı şekilde bir farklılaşma, gururlanma aracı olarak kullanmaktan ziyade insanların farklılıklarından oluşan muhteşem harmoninin güzelliklerini yansıtabilmelidirler. Aynı şekilde İslam dininin ibadetlerini şekilsel/ritüel sanıp bunlar dışında var olan birçok gereklilikten uzaklaşan zahit/âbidler ile bilgi ve eğitimi de yüzeysel olarak öğretip/bilip iç yüzünden ve hakikatinden uzaklaşan müderris, hoca, vaizleri de esas ibadet olan insanlığa hizmete ve esas bilgi ve eğitimin ise kâinatı bilme yolunun geçtiği insanı bilmeye ve anlamaya davet eder. Bu davet esnasında, bu türden kişilerden ve gruplardan da insanlığa karşı olan üstünlük ve büyüklenme algılarını ortadan kaldırmalarını tavsiye eder. Anlaşıldığı kadarıyla Yunus'un yaşadığı dönemde ve coğrafyada buna benzer bireysel ve toplumsal tercihler/algılar vardı. Bu algılar/kişiler, dönemin epistemesini yansıtan birer simge değer özelliği taşır. Bu kişiler kendilerini farklı bir stâtüde görmekteydiler. Algı/irfan seviyesi olarak da kendilerini halktan üstün olarak tanımlamaktaydılar. Ayrıca hem bu dünya hem de öte dünyada kazançlı olanların ve kârlı çıkacakların, kendileri olduğuna inanmaktaydılar. Yunus, bu türden kişileri eleştirirken bir melâmetî ve kâlanderî edâsıyla konuşmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, araştırmacıların dikkatini Yunus'un bu yönüne çekmektedir. (1995, 82-83). Yunus'un şiirleri üzerine bir değerlendirme yazısı olan Kurnaz, onun bazı şiirlerini nefsin tahkir etmeye yönelik bir melâmet hali içinde söylediğini belirtmektedir (1995, 468). Yunus, karşı güç olarak algıladığı kitlenin eleştiri oklarına da maruz kalmış olabilir. Bir diğer ifadeyle Yunus'un şiirlerine bakıldığında bu çevrelerin (epistemik topluluğun) Yunus'un (ve onun şahsında insanlığın) yaşantısı ve inancı konusunda bazı eleştirilerinin olduğu sezilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu da "melâmetî"lik bağlamındadır. Aşağıdaki beyit, hem Yunus'un kendi nefsini azarlaması hem de aşk ehli olarak kendisini bir melâmî olarak tanımlaması ekseninde yorumlanabilir. Bir diğer husus ise Yunus'un isminin bazı çevrelerce "bed-nâm" olarak yani kötü bir sıfatla telakki edildiğidir. Küçük bir ihtimal de Yunus'un, melâmî-meşrep olarak bilindiği dönem itibarıyla kötü/olumsuz bir isimle de anılmış olmasıdır.

Işk çengine düşenin melâmet olur işi

Anun için bed-nâmdur miskîn Yûnus'un adı (371/9)

Yunus Emre, melâmî görüşleri ve şiirlerindeki dilden dolayı, zahit tipli kişilerce sürekli eleştirilir. Zahit, "dinî kurallara sıkı sıkıya bağlıdır ve zâhire/görünüşe aşırı önem verir, sık sık ahiret hayatını anar, kendi fikirlerine uymayan bir şey gördüğünde tenkitte tereddüt etmez, derhal küfürle itham eder (Şentürk 1996, 3). Yunus da bundan nasibini alır. Yunus'un da ifadesiyle, kendi sözünü anlamayanlar; zahitler/sûfiler, Yunus'a karşı olumsuzlayıcı bir davranış sergilerler. Bu ifadeler Yunus'ta şöyle hayat bulur:

Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumı

Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzımı

Hak'dan artuk kimse bilmez kâfir müselmân kim durur

Ben kıluram namâzımı Hak geçürürse nâzımı (349/1-2)

Zahit (gibi-tipli kişiler), Yunus'u aşkından/düşüncelerinden dolayı sürekli ayıplar. Yunus da onlara cevap niteliğinde açıklamalarda bulunur. Aşağıda da görüleceği üzere burada dikkat edilmesi gereken husus; Yunus'un bu türden eleştirileri fasid haber olarak algılamasıdır. Bu durumda fasid, fesad çıkaran bir müfsid konumuna girer. Böylelikle zahit kavramı ile birlikte müfsid de karşı değer kavramları arasındaki yerini bulur. Müfsid, gösterişçi ve kibirli bir tiptir. Zâhit de gösterişçi bir tip olduğu için müfside ait özellikleri taşır (bkz. Tatçı, c1. s. 271). Müfsid, fesat çıkaran, insanları ve toplumu karışıklığa sevk eden, gerçek bilgiden ve hakikatten insanları mahrum eden bir tiptir. Fesat çıkaran kişi olarak müfsid; yalan, eksik ve bilmediği bilgileri yayan, bunların peşinden koşan, bu fesatlıklarla insanları ayırıştıran karşı güç konumundadır.

İy beni ayıblayan gel beni ıskdan kurtar

Ger elünden gelmezse söyleme fâsid haber (26/1)

Sen kandasın teslîm ile kamulardan aşaga dur

Uşan olma bu sözümden gör müfsidi nice kızar (83/3)

Yunus, zahide olan eleştirel davranışlarında ve ibâdet noktasında melâmi-meşrep bir tavır sergilediğinden dolayı, başkalarının kendisi hakkındaki eleştirilerine de yer verip bunun sebebinin de açıklar. Yunus'un dış görünüşü ve toplum içindeki epistemik duruşu bir yönüyle küfür ile eşdeğer olmuştur. Yunus toplumdaki bu algıyı kendisini örnek göstererek kırmayı dilemiştir. Bunu yaparken dış görünüş itibarıyla imandan yoksun görünmenin mümkünlüğü ile esas olan gönül ve can içinde iman varlığıdır. Bu ifadeler, şekilci dindarlığa da bir uyarı mahiyeti taşır:

Tuymayanlar hâlûmi dînin kodı dir bana

Neyile dîn beslesin cânsuz gönülsüz kalan (264/2)

Egerçi küfr tonunu geydi sûret

Gönül cânı görür îmân içinde (332/5)

3. Yunus'ta Harabati-Rint ve Zühdi-Zahit Kavram Alanı

3.1. Yunus'ta Zâhit Kavram Alanı: Zühdi Kavramlar Eksenli Episteme

Yunus, zühhd bağlamında; kendisini ibâdete vermiş, çileyi hem kendine hem de topluma reva gören ve dini sadece görüntüye hitap eden birtakım ritüellerle sınırlayan anlayışı/epistemeyi zahit ve kavram alanına giren diğer kişi, nesne ve mekânları eleştirir. Bunlar zahit sembolizimi ile sunulur. Zühhd ehli, ibadetini yerine getirmek ve dilediği gibi yaşamakta serbesttir; ama çevredeki/toplumdaki görüntüsüyle (elbise ve statüsüyle) farklılaşmayı derinleştirdiği ve kendisini başkalarından bilgi ve ibadet noktasında üstün gördüğü an, Yunus tarafından tenkit edilir. Zühhd ehli olanlar şiirlerde “zahit”, “âbid” gibi isimlerle anılır. Bu kişiler ibadetlerini dünyada kadir kıymet; öte dünyada da cenneti kazanmak için yaptıklarından dolayı ibadetlerinde ve toplumdaki hayatlarında aşk/sevgi yoktur. Çünkü daima bir hesap peşindedirler. Bu da onların kendi içlerinde ve sosyal çevreleriyle uyumsuzluklarına ve toplumla/dünyayla hatta kendileriyle bile barışık olmadıklarına işarettir. Yunus, bu kişilerin yaptıkları işi aşk/şevk ile yapmaları gerektiğini önermeyi ihmal etmez.

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Edebiyat geleneğimizde şairler; “zâhirde dindar geçinip kendisini her fırsatta tenkit eden, ardı arkası gelmez vaaz ve nasihatlarla bunaltan, halkı kıskırtarak rahatını kaçıran, ancak fırsatını bulunca kendi de nefsine uymayı ihmal etmeyen sözde dindarları da daha çok “zâhid” ve “sûfî” adı altında hedef alır (Şentürk 1996, 1). Şair özelde “zâhid” “sûfî” isminden bahsetmekle birlikte “hâce/hoca”, “müddei”, “fakîh”, “fakî”, “müderis”, “müftü”, vb. kişileri de aynı kefeye koyar. Yine bu kişilere “müfsit”, “münafık”, “kâfir” gibi çeşitli sıfatlarla da hitap edilebilmektedir. Aşağıdaki beyitte Yunus, zühd ve ibadetin aşk ile yapılmasını vurgular. Esasında aşktan kastın “melâmetîlik” olduğu yukarıdaki melâmet kavramı tanımına bakıldığında daha da belirginleşir. Ona göre zühdün görünen yüzleri olan namaz ve oruç, “aşk” yanında kıymetsizdir. Yunus tüm bunları aşk için harcar. Daha derin manada düşünüldüğünde tüm ibadetlerin aşk için bir araç-meta, hatta ücret ve karşılık olarak değerlendirildiği söylenebilir:

Oruç, namaz savm u salat kadr u berât zühd ü taat

Ben bunların cümlesini aşka virürem kime ne (s. 135)

Yunus, bir kişinin gönlünün/sevginin kendisiyle yoldaş olması gerektiğini vurgular. Böylece hakiki anlamda ibadetlerini de yerine getirebilir. Bu gönül, kişinin kendisiyle barışık olması durumudur. Aynı şekilde gönül sevgiyi sembolize ettiği için, işi severek yapmak erdemine ulaştırır. Zorlama ve karşılık beklemek ise, âşık/melâmetî için vahim bir durumdur. Aşağıdaki ifadelerde Yunus, kendisini eleştiri oklarına hedef tutar. Beyit, Yunus’un gönlünü Allah’a bağladığı ve bundan dolayı da kendisinin gönül olmadan bu gibi işlere yanaşmadığını da açıklamaktadır. Gönül ve sevgi olduğunda, kalp ve aşk bir arada olduğunda, bunlar da kişiye yol gösterdiğinde o kişi ibadete ve hakikate meşgul olur. Gönülden yapılmayan, içinde sevgi bulunmayan ibadetleri yapmaya Yunus’un gönlü elvermemiştir:

Gönlüm bana yoldaş iken zühd ü tâat kıluridum

Yıkıldı bu tertîblerüm gönülsüzem elüm irmez (104/4)

Zahit, şairlerce genellikle “münafıklıkla itham edilir” (Şentürk, 1996, 61). Yunus’un şiirlerinde de zühd özelliği gösteren bu kişilerin münafık ismi ile anıldığı görülür. Aşağıdaki ifadelere bakıldığında kendisi gönül ehli ve gönül gözü açık biri olduğu için eleştiri ve hakaretlere maruz kalabilmiştir. Bu husus, dönemin epistemik olarak din ve inanç anlayışı hakkında da bilgi vermektedir. Yunus’a göre gönül ehli olanlara saldırmak, münafıklara uymakla eşdeğerdir. Ayrıca bu inkârcılar (münkirler) ve münafıklar onu öldürmeyi (belki de düşüncelerini yok etmeyi) düşünmüştür. Zâhit kavram alanında yer alan bu münkir ve münafık grup kendi akıllarına ve bilgilerine güvenmektedir. Daha doğrusu kendilerini akıllı ve bilgili sanmaktadır. Karşı tarafında yer alan rint ve âşık yani arif ise Allah’ın didarına/cemâline güvenmektedir.

Tan idersin âşıklara gönül gözi açıklara

Uymışsın münâfıklara sızka gelmeyesin bigi (414/6)

Münkir-münâfıklar beni öldürelüm dirlerimiş

Beni yaradan öldürür yok-var iden gelsün berü (287/6)

Câhil münâfık münkir cümle aklına şâkir

Âşıklar didâr sever ârifler niyâz ile (335/9)

Âbid, ibadetle uğraşan, işi zikir olan ve dünyadan el etek çekmiş birisidir. Yunus, görünüş itibarıyla kendisini âbid sananları, zahitleri tenkit ettiği gibi tenkit eder. Bu şahıs ibadetinde ihlas ve samimiyet olmadığı gerekçesiyle hedef tahtasına oturtulur. Eğer ihlas ve samimiyeti varsa hakiki âbid olur. İhlâslı olmayan kişiler, âbid olamaz:

Âbid midür ol işlemedi tâ 'at u ihlâs (357/4)

Zahit, yaptığı ibadetlere ve yaşantısına çok dikkat etmelidir. Çünkü içinde riyâ ve kibir barındırabilir. Zühdt makamı, insan için bir tuzak olur; çünkü ibadeti onu hakikat/marifet yolundan alıkoyabilir. Kişi görüntü olarak kendini zühde vermiş olduğunu sanabilir. Yine takvalıymış gibi davranışlarda bulunabilir. Hatta gerçekten de takvalı olabilir. Ama bu bile risklidir. Çünkü kişinin, sergilediği davranışlarında kibir ve riya olabilir. Bu da onun karşılaşabileceği tuzakların başında gelir. Bir kişide egosunu (nefsini, benliğini) tatmin etme durumu ortaya çıkınca veya egosu onu esir alınca, o kişinin ibadetlerinde ve davranışlarında hakiki zühdt ve ibadet kalmaz:

Zühdt ü takva insana tuzacıktır (s.116)

Gine benlik ol ilde oldı fenâ

Kalmadı bende zerrece zühdt ü niyâz (s. 61)

Yunus'a göre zühdt, uzak durulması gereken bir tavidir. Karşılığında ise “rind-i harabât” olmak ve daha erdemli bir davranışta bulunmak önerilmektedir.

Koyalum zühdi bugün rind-i harabat olalum

Girelüm meyhânede nâz u münâcât olalum (s. 82)

Zahit (tipli insanlar) halka öğüt verir ancak kendisini unuttur; bununla kendisini de kurtarmış sayar, bundan dolayı da mağrurdur. Rint/şair, onun öğütlerinin bir anlam taşımakla birlikte gösterişçi algısından ve bu işten uzak durmasını çünkü marifetin; söylenmekten çok, uygulamayı öncelendiğini savunur. Şiirde zahit için seccade ve tespit; rint, âşık/derviş dert ile âhları, onun mağrurlanmasını gerektiren bir davranış olmadığı vurgulanmaktadır. Âşık, dertli olup âh etse de bunun kayda değer bir özellik olmayabileceği Yunus tarafından içtenlikle dile getirilir.

Yüri ey zâhid-i mağrur bunda sen hiç öğüt virmez

Sana seccâde vü tesbih bende bu derd ile âhı

Sana zirâ ki benliğün yeter bu hâl ü kâl kılma

Ne kim görürse ol kimdür ki bu aşk ola hem-râhı (s. 177)

Yunus'a göre, zahidin yapmış olduğu (namaz, hac, oruç gibi) ibadetleri cennet karşılığında hesaplayıp halka da aynı şekilde ısmarlayıcı düşüncede oluşu ve bu davranışları sergilemesi, hakiki âşıklarda olmaması gereken bir özelliktir. Çünkü rind/âşık/şair, bu ibadetlerin kişiyi kurtaramadığı düşüncesindedir. Bununla birlikte zahidin bu davranışları, Yunus ve rindler için ar olması yani utanılması gereken bir durumdur:

Orucuna güvenme namâzuna tayanma

Cümle tâat tak olur nâz u niyâz içinde

Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur âşıklara

Âşık andan münezzeh hâssül-havâs içinde (302/14)

Zahit, giydiği elbiseleri ve halk içindeki görüntüsü yönüyle de Yunus'un şiirlerinde kendisine eleştirilme noktasında yer bulmaktadır. Zahit, “gerek kıyafetlerindeki ayrıcalıklar ve gerekse ibadetleri sebebiyle

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

kendinde bir güven ve iftihar” (Şentürk, 1996, 57) duyar. Yunus’un bu türden eleştirdiği kişiler arasında, kendi düşünceleri, davranışları, görünürde yaptıkları ibadetleri ve şeyhlikleri dolayısıyla kerametleri olduğunu söyleyen ve çeşitli kerametler gösteren şeyh, sûfi, mürşidler de bulunur. Bu türden kişiler edebiyat geleneğimizde, belinde zünnâr olan bir rahip (Pala, 2011, 496) gibi de değerlendirilir. Aşığa göre ise, hakikate ulaşmak için görünüş/riyâ alameti olan zünnardan uzaklaşmak gerekir. İman, gösterişten kurtulmakla olur. Zünnar, inanç ve algı noktasında farklı bir zihniyet ve ideolojiye sahip bireylerin kendilerini olmadıkları gibi gösteren kimselerin simge değeri olarak sunulur. Kişi özünde başka bir dine bağlıdır ama imanı arzular. Bu da kişinin kibir ve riyası hatta münafıklığı ile açıklanabilir.

Kerâmetüm var diyen halka sâlûshk satan

Nefsin müslümân itsün varısa kerâmeti (380/5)

Sen cânundan geçmedin cânân arzû kılursın

Bilden zünnâr kesmedin îmân arzû kılursın (255/1)

Zahit, hakikati görünce dinini ve imanını feda eder. Bir diğer deyişle zühd olarak uyguladığı taatinden feragat eder. Bu da onun davranışlarının temelinde samimi olmadığına işarettir. Eğer daha öncesinde dininde ve imanında ihlaslı ise yeni gördüğü olay karşısında şaşkın bir şekilde yaşadığı dinden utanmaz, imanını da yağmaya vermezdi. Yunus’un aşağıdaki beytinde görülen bu algı, klâsik edebiyat geleneğimizde çok açık ve net bir şekilde bulunur. Hayâlî’nin bu şiiri de buna bir örnek sayılabilir:

Görmedin zülf ü ruhun geçse eger zâhid-i şehîr

Korkum oldur ki ne imâni ve ne dîni ola (Tarlan, 1992, 95)

Dost yüzini göricegez niçe karâr kılsun bu cân

Yagmâya virür ol demde yüz bin zahit dîn ü îmân (259/1)

Tâatuna turan zahit nazaruna irerise

Tesbîhini unıdup ol ayruk secde de itmeye (3/2)

Edebiyat geleneğimizde “klişeleşmiş motiflerinden birisi de “kûy-ı yâr” ibaresidir. Bu mekân; sevgilinin yüzünün cennet, vuslatın da cennet zevkinin ta kendisi oluşunun bir simge değeridir. Âşığın her an oraya varmanın hayalini kurması gibi, zahit de çektiği çile ve yaptığı ibadetlerin karşılığı olarak devamlı cenneti hayal eder” (Şentürk, 1996, 41). Yunus cenneti zâhide bırakıp kendisinin dost yüzünü arzuladığını ifade eder. Çünkü hakiki âşık/rint, Allah’ı ister. Allah’ın didarını arzulayan Yunus’a göre ise cennet bir zindandır. Eğer uçmakta/cennette Allah’ın didarı yoksa o, cennete bile bakmaz.

Sensin benüm cânım cânı sensüz karârım yok durur

Uçmakda sen olmazısan vallâh nazarım yok durur

Seni gördüm güneş gibi cennet bana zindân gibi

Cennetüne zâhidün ko uçmakda arzûm yok durur (52/1, 6)

Yunus’un her ne kadar cenneti zahide bağışladığı ifadeleri bulunsa da kensinin cenneti arzuladığı ve kendisine mekân olarak orayı düşündüğü bazı ifadeleri de söz konusudur:

Pîşrev bize Kur’ân durur vatan bize cennet durur

Ol Tamu'yi Hak yandurur ol gül-i gül-zârdur bize (333/3)

Aşağıdaki beyitte Yunus, cennetin sûfiye/zahide verilmesini istemektedir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, sûfi ve zahit aynı özelliklerle anılmış olup tasnif noktasında da aynı kavram alanında yer almıştır.

Sûfilere vir sen anı bana seni gerek seni

Ben niçe terk idem seni şol bir ev ü çardag için (234/6)

Zâhidin önemli bir özelliği de halkı kıyamet gününün azabından ve hesap gününden korkutması meselesi olduğu Yunus tarafından dile getirilir. “Zahit aşığı cehennem ateşiyle korkutmaya çalışır. Ancak hiç istifini bozmayan âşık, dini açıdan her biri çok cüretkâr sayılacak cevaplar vermekten çekinmez (Şentürk, 1996, 43):

Yunus'a korku ne var zahit eyit ol günde (s. 87)

Yunus'a göre, zahitlerin/sufilerin giyim ve kuşamları, taçları ve hırkaları, iyi tanınmak, karşılığında ilgi görmek ve değer kazanmak amacıdadır. Çünkü bu kişiler, halk arasında hiç günah işlemeyecek birisi olarak düşünülürler. Ya da kendilerini öyle gösterirler. Dinde kendilerinin önemli ve kayda değer bir yerleri olduğu hatta günaha bile meyillerinin olmadığı gibi bir algı oluşturmaya çalışırlar. Yunus bu algıyı, kendi şahsında örnekler getirerek kırmaya çalışır:

Görenler elüm öper tât u hırkama bakar

Şöyle sanurlar beni zerrece günâh itmez (117/6)

Yunus'un şiirlerinde zahit olarak değerlendirilenlerden birisi de “hâce/hoca”dır. Yunus'a göre hakiki âlim olmanın ve hocalığın ölçütü; şekilden ve görünen anlamdan öte, olayların iç yüzünü, gerçekliğini ve manasını düşünebilmektir. Aşağıdaki ifadelerde zahidin/hocanın dört kitabın bilgisini yüzeysel olarak bildiğini fakat iç yüzünü ve hakikatini bilmediği vurgulanmakta ve zahitten manasını söylemesi/anlatması talep edilmektedir Zahit/hoca; ibadetlerini kesintisiz yapan birisidir. İslamın şartlarından biri olan hac da yine onun yaptığı ibadetler arasındadır. Fakat Yunus, ona seslenerek, daha iyi olan bir ibadeti önerir: “bir gönüle girmek”. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, dönem itibarıyla hocaların/zahitlerin bir kısmının gönül yapma ile yakından uzaktan bir ilgisi ve düşüncesi olmamıştır. Yunus, bu imge ile bu türden insanları ifade etmektedir:

Dört kitâbun manîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca manîsi ne dimekdür (91/4)

Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca

Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (91/5)

Yunus'un şiirlerinde hoca, kendisini peygamber yerine koymuş ve/veya öyle tasarlayan kişilerin simge değeri olarak da görülür. Bir hadiste peygamberlerin varisleri olarak nitelenen âlimlerden bahsedilmiştir. Yunus kendini bu sınıftan sayan şahısların bir anlamda kendisini ulu ve büyük gören bu kişilerin halkın başına çok sıkıntılar getirdiğini, halkı zahmetli işlere sürüklediğini açıkça ifade eder:

Peygamber yerine geçen hocalar

Bu halkın başına zahmetli oldu (Y.373)⁵

Yunus, bazen de hoca olarak nitelediği kişileri övmüştür. Bu durumda bu kavram/kşi de diğerlerinde olduğu gibi değişmeceli olarak övölme ve yerölme şeklinde Yunus'un şiirlerinde görölür. Bu hoca, manevi bağlamda olabileceği gibi, Yunus'un eğitim aldığı ya da genel anlamda hakikati yansıtan biri olabilir:

Dilerem fazlundan ayurmayasın

Hocam senden özge sevmzem ayruk (129/9)

Ol hâcemdür ben kulıyam dost bâğçesi bülbüliyem

Ol hâcemün bâğçesinde şâd olup ötmege geldüm (179/4)

Sen hocasın ben bir kulam ebedî kullukda kalam

Bu sözümi cümle âlem bilse gerek şimden girü (286/5)

Yunus, kimi zaman zahit gibi hâceyi/hocayı eleştiri oklarına tutar. Aşağıdaki beyitte hocaların, âriflerin yani rintlerinden dilinden anlamadığı dile getirilir. Temelde ise, hoca tipli kişilerin eleştirildiği söz konusudur:

Paşa bu kuş dilidür bunu Süleymân bilür

Sana direm iy hâce bu dil tehî dil degül (163/6)

Yunus, şiirlerinde esasında iyi bir karakter olan âlimi bazı durumlarda zahit gibi eleştirir. Ölçütü ise, ilmi ile amel etmemektir. Yani özüne aykırılıktır. Özüne aykırı davranan, bildiğine ve doğru olana göre hareket etmeyen tipler âlim imgeyle yerilmiştir:

Âlimler okıyup tutmaz / Halkı görüben gözetmez

Gönüllerde safâ bitmez / Salâdur kudse gidelim (218/4)

Yûnus miskîn anı görmiş eline hem dîvân almış

Âlimler okıyamamış bu manîden tıyan gelsün (230 /7)

Aşağıdaki dizelerde, hakikat ilminin/irfânın, zâhiri ilimler ile uğraşan âlim tarafından bilinemeyeceği vurgulanmış ve âlim eleştirilmiştir. Dizelerdeki “take, hırka ve ferecî” gibi kavramlar, görünüş hatta riya noktasında zühdi kavram alanına girmektedir. Bu giyim ve kuşam araçları, kişinin âlimliğine görüntü/şekilsel olarak işaret eder. Ama bu göstergeler, bunların hakikatte bilgi sahibi ve âlim olduğu anlamına gelmemektir. Yunus, bu kıyafetleri giymekle kimsenin âlim olmayacağını ısrarla vurgulamıştır. Yine âmelsiz ilmin faydasız olduğu da ifade edilmiştir:

Âlimler bunu bilmez degme akl ana irmez (233/10)

Âlim midür ol ilmine lâyük ameli yok (357/3)

⁵ Yunus Divanı üzerindeki çalışmalardan biri de Selim Yağmur'a aittir. Selim Yağmur (2013); *Yunus Emre Divanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları. Bu alıntı söz konusu çalışmadan yapılmıştır.

Hırka vü takye yol virmez ferecile âlim olmaz (366/4)

Âlim, Yunus'un şiirinde rindin karşıtı bir figür olarak çokça görülür. Aşağıdaki örneğe bakıldığında, Yunus'un kendisini bir rint olarak harabatta hakikati bulduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Âlimler hakikati, kendilerini ve bilgileri, medresede buldukları gibi Yunus da kendini harabatta yani meyhanede bulmuştur. Yunus'a göre hakikat ve aşk ilmine uzak âlimler her ne kadar ilimleri var ise de âşıklık ilmini bilmezler:

Âlimler müderrisler medresede buldılar

Ben harâbât içinde buldumısa ne oldı (393/4)

Degme âlimler okımaz bu âşıklar kitâbını (410/2)

Yunus, kimi zaman âlimleri, kendisinin bile danıştığı bir şahsiyet olarak tanıtır. Bu ifadelerle bakıldığında bir yönüyle eleştirilen bir yönüyle de övülen âlimler gündemdedir. Belirtmekte yarar vardır: Bu husus, kendilik bilinci ve nefis perspektifinde değer kazanır.

Âlimlere sordum nedir dermân günâhlu derdüme

Anlar dahı eyitdiler dermân ana yine Çalap (16/2)

Yûnus sözi âlimden zinhâr olman zâlimden (76/5)

Klâsik edebiyatta, zahit ile aynı sıfatlarda değerlendirilen bir diğer önemli sima da “müderris”tir. Esasında olumsuzlanan bir sıfat/kişi olmaması gerekirken, müderris/hoca/âlim olup da olayları dış/yüzeyinden hatta kendi şahsi çıkarları çerçevesinden değerlendirip esasa/olayın hakikatine inemeyen bir kısım müderrisin davranışından dolayı olumsuzlanmıştır. Müderristen beklenen tüm yaradılmışa aynı göz ile bakmasıdır. Yine onun, şahsi çıkar ve menfaatlerinin yerine tüm insanlığa yararlı olması beklenir. Bu sıfat, Yunus Emre’de diğer kavramlarda/sembollerde olduğu gibi değişkendir. Müderris, Yunus’ta hem olumsuzlanan hem de övülen bir sıfat/kişi olarak görülebilir. Yunus, bazı durumlarda isim vermeden aşkı, hakikat sırrını okumamış ve öğrenememiş bu türden kişileri (zahit, müftü, müderris, âlim, faki, kadı, hoca vb.) aşka/ırfana davet etmektedir. Müderris, Yunus’un aşk mesleği dediği meslek hakkında bilgi sahibi değildir. Çünkü marifet, medresede yüzeysel olarak öğrenilen bir bilgi değildir. Bundan dolayı da müderrislerin âşıkları/rintleri anlamaması çok doğaldır. Yunus, hakiki manayı bilmediği gerekçesiyle müderrisi ve kadıyı da zahit gibi eleştirmektedir. Yunus’un şiirlerinde zühdi kavramlardan biri olarak telakki edilen “kadı” müderris gibi, marifetten yoksundur. Bu eleştiriden müderris ve kadı kadar, bey ve sultanlar da nasiplerini alırlar. Bu husus, müderris ve kadıların beyler ve sultanlarla olan iletişimini ve onlarla birlikte tuttıkları işlerden haber veren ender kullanımlardan biridir. Bu ifadeler, dönemin epistemisini ve erkler arası iletişimi göstermesi adına kayda değerdir.

Medreseler müderrisi okumadılar bu dersi

Şöyle kaldılar âciz bilmediler ne bâb durur (47/4)

Kim ki bir dem sohbet ola müftî müderris mât ola

Bir İlâhî devlet ola andan içen oldı bâkî (366/3)

Dört kitâbı şerh iden bulmadı aşka çâre

Ne begler ne sultânlar ne müderris ne kâdî (371/2)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Yunus, her ne kadar zahidin karşısında durup, medrese ve mescidi eleştirse de kendisi de hakikat sırrına ermek için bu yerlerde bulunduğunu beyan eder. Görüldüğü üzere bu türden kavramlar Yunus'ta değişmeceli olarak kullanılmaktadır. Ancak burada esas mesele, ilgili terimin hakikat ve mecaz olarak nasıl ve hangi bir şahsiyet özelliği taşıyan bir bireye simge değer olduğudur. Aşağıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Yunus, mescitte ve medresede talim görmüş ve ibadet etmiştir. Bu mekânlardaki tecrübeleriyle veya tecrübe sonrası, aşk ateşine yanmış ve bulunduğu konuma ulaşmıştır.

Mescidde medresede çok ibâdet eyledüm

Işk odına yanuban andan hâsıla geldüm (196/9)

Edebiyat geleneğinde ve şiirsel formun imaj dünyasında fâkih, fakı, fakî, zühdi kavramlar arasında telakki edilir. Yunus'ta bu kavramlar zahit ile eşdeğer anlamlarla sunulmuştur. Çünkü zahit; ihlaslı görünür, ancak zihninde ve hayalinde kazanç endişesi taşır. Zâtî'nin “*Sanma sûfî başına misvakı zühdi için sokar / Diş biler müminlerin aşına vü helvasına*” (Şentürk, 1996, 35) ifadeleri ile Yunus'un aşağıdaki söylemi zahit/sûfî/fâkih tiplerinin eşdeğer bir özelliğine atıfta bulunur. Yunus'un fakih karşısına koyduğu ölkü değer şahsın “fakir” ifadesiyle sunulması da çarpıcıdır. Bu durumda, fakih'in zenginliği ifade edilmiş olur. İlgili kişi, ihlaslı görünür ama halktan birşeyler koparmayı hayal eder. Hatta bunu elde eder. O, bunu ihlas ile yaptığını düşünedursun Yunus onun asıl niyetini ve hedefini bilmektedir. Yunus'un bu ifadelerinde dönemin din ve toplum algısını/epistemisini görmek mümkündür. Edebiyat geleneğimizde şairlere göre zahit, dünya menfaatleri yüzünden dindar geçinen aslında fırsat buldukça her türlü menhiyatı gizlice işlemekten kaçınmayan dindar kıyafetli bir münafıktır” (Şentürk 1996, XVIII). Yunus'un şiirlerindeki fakih terimi de zühdi kavramlar arasında geçer. O da zahit gibi ihlaslı ve dindar görünür, fakat niyahetinde halktan birşeyler koparır. İhlaslı bir birey olarak kendini tanıtır, ama insanların malını ve mülkünü, kazancını hatta tüm değerlerini elinden alır.

Sen fakîhsün ben fakîr sana tanumuz yokdur

İhlâsıla gelirsın bizden nesne ütersin (248/10)

Fakî, Yunus'un şiirlerinde zahit ve sûfî gibi değerlendirilip eleştirilmiştir. Bu eleştirinin ilgili şahısların hakikati anlama ve nefslerinin hegemonyasında olup olmama ölçütü ile eşdeğer olduğunu yinelemekte yarar vardır. Aşağıdaki ifadelerde özel olarak zahitlerin düalist kimliklerine atıf vardır. Onlar bir türlü kendileri olamamış hep kendilerini riyakârlık noktasında iyi gösterme çabasında olmuşlardır.

İkilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün

Hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak (130/4)

“Müddei”, zühdi kavram alanına giren önemli bir terimdir. Müddei de Yunus'un şiirlerinde; zahit ve sûfî gibi eleştirilmiştir. Çünkü o, rint/melâmî bir şahsiyet olan Yunus'u ve onun gibilerini görmez. Müddei, şiirlerde zahit ve müftü gibi hacca giden birisi olarak nitelendirilmiştir. Bu da “müddei” kavramının Yunus'a göre zühdi kavramlar arasında olduğunu belirten önemli bir ayrıntıdır. Daha doğrusu, bu özellikleri gösteren kişiler müddesi imajı ile sunulmuştur. Müddei(ler); zahit gibidir; onlar sadece kendilerini bilirler. Hiç kimseyi görmez, beğenmez, hatta onun yaptığı davranışları sergilemeler bile kimse onların gözüne giremez. Kişi onların gözünün içinde olacak kadar onlara yakın bile olsa, müddeiler kendilerinden olmayanları ya da emir eri olarak kullanamadıkları rintleri, hiçbir zaman (kendilerinden biri olarak) görmezler. Aşağıdaki dizelerde müddeilerin yüz kere hacca bile gitseler, rint ve âşıkları göremeyecekleri, onların duygu ve düşüncelerini anlayamayacakları dile getirilmiştir.

Müddei bizi görmez gözüne girersevüz

Gerekse yüz kez varsun Kâbe'ye ulu hacca (342/4)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Yunus'un eleştiri oklarına hedef olan zahit/sûfî görünümlü bir diğer şahsiyet de "veli-evliyâ"dır. Şaire göre, evliya olarak tanımlanan kişilerin tüm yaradılmışa aynı mesafede durması gerekir. Eğer bu özelliğe sahip değilse adının evliya olması bir şey ifade etmez; hatta o kişi esasında bir asidir/isyankârdır.

Yitmiş iki millete birliğile bakmayan

Şer ile evliyâsa hakikatde âsîdür (29/4)

Şeyh, müftü, hacı, danışmend de Yunus'un şiirlerinde zâhidin taşıdığı sıfatlarla anılır. Bu türden kişilerin esas görevinin gönül yapmak olduğu ayrıca vurgulanır. Ancak onlar bu davranışları sergilememişlerdir. Kim gönül yaparsa, hakikati bulur. Bir gönül yıkılmışsa, yüz yıl okumuşsa da faydasızdır. Hatta Yunus, müftü ve hacıları azmış kişiler olarak nitelemektedir. Azmak, yolunu şaşırmak yanlış yola girmek bağlamında olup bu şahısların hakikat yolundan ayrıldıkları vurgulanmaktadır. Çünkü onlar dervişlik mektebinin yoluna girmemiştir.

Şeyh ü dânişmend ü fakı gönül yapan bulur Hak'ı

Sen bir gönül yıkdunısa gerekse var yüz yıl okı (410/4)

Bu dervîşlik berâtın okımadı müftiler

Kim ne biliser bunu bir acâyib varakdur (84/6)

Yakındur işümün ucu azupdur müftî vü hâcı (122/2)

Kim ki bir dem sohbet ola müftî müderris mât ola

Bir İlâhî devlet ola andan içen oldu bâkî (366/3)

Yunus, şiirlerinde eleştirdiği zühdi kavramlardan olan danışmend, şeyh ve veliyi kendilerinde esas olması gereken özellikleri taşıdıkları ve marifet ehli oldukları için bazen de över. Bu kişilerin hakiki yolda olduklarını da ifade eder. Buradaki övgüye mazhar olmaları onların hakikat yolunun yolcusu, Yunus'un tabiriyle "er yolu"nda olmaları ile. Yunus bir derviş, bunlar da onun şeyhi ve hocası hükmündedir. Bu gibilerin yolu ise er yoludur. Yani marifet ve doğru yoldur.

Şeyh ü dânişmend ü velî cümlesi birdür er yolu

Yûnus'dur dervîşler kulu Tapduk gibi serveri var (27/7)

Yunus, bir şiirinde şeyh ile fakıyı aynı aşk şarabından içmeleri yönüyle "rint-harabati" kavram alanı bağlamında anlatır. Vurgu, şairin kendini fakı/öğrenci şeyhi de hocası olarak tarifi merkezlidir. Eğer aşk şarabı içilecekse, şeyhi de öğrencisi de bundan nasibini almalıdır. Burada esas olan zühdi kavramlardan olan şeyh ve fakı değildir. Düz ve sade anlamıyla bir hoca-öğrenci ilişkisi ile sunulmuştur.

Toldur kadeh sungıl bize ışk şarâbından iy sâkî

Ol badyadan gerek bize andan içe şeyh ü fakî (366/1)

Yunus'un tekke erbabı ile medrese erbabını (müftü, âlim, müderris) aşağıdaki şiirde farklı özellikler taşıması yönüyle birbirinden ayırdığı gözlemlenmektedir. Kişinin sohbet erbabı ve aşk ehli olması sonucunda müftü, âlim ve müderrisin onlar karşısında mat olduğu dile getirilmiştir. Bir anlamda zahiri ilimler ile ilgilenenlerin gönül erbabı olmaları ve ilimleri ile amel etmeleri tavsiyesinde bulunulur.

Kim ki bir dem sohbet ola müftî müderris mât ola (s.3)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Sûfî, edebiyât geleneğimizde kimi zaman zahit gibi değerlendirilmiştir. Ancak kimi zaman da hakiki aşk eri olarak nitelendirilmiştir. Bu husus, ilgili imgenin kullanıldığı bağlamla alakalıdır. Yunus'un şiirlerinde kimi zaman sûfî, dini ilimlerde ve tarikat erbabı olarak zikrinde zahit gibi, rindin karşısında yer alır. Onun da zikrinde ve ibadetinde ikiye bölünmüşlük ve mağrurluk vardır. Yunus'un şiirlerinde de aynı özelliklerle gördüğümüz sûfî, diğer kavramlarda olduğu gibi olumlu ve olumsuz olarak da değerlendirilmiştir. Aşağıdaki ifadeler doğrultusunda Yunus'a göre sûfî, harabat ehlinin karşısıdır. Yunus'ta rintlik harab olmak ve harabat ehli olarak tavsif edilmiştir. Yunus melâmî/rint ehli olmakla övünür ve bu durumu sûfî ve zahide karşı açıkça beyan eder:

Biz harab olmuşduk sûfî ezelden ilerü

Ko ebed nüktesini dost ıla peyvest olalum (s. 87)

Yunus'a göre kimi sûfiler zahit gibi cenneti arzular; bundan dolayı da rabbine bir yakarışında o, kendisini onlardan beri tutarak birkaç ev için Allah'ı terketmeyeceğini, bundan dolayı da cenneti istemediğini; fakat bu istekte bulunanların sûfiler olduğunu açıkça dile getirir:

Sûfilere vir sen anı bana seni gerek seni

Ben niçe terk idem seni şol bir ev ü çardag için (234/6)

Yunus, sûfilerin halk ve ârifler arasında sûfilik sattıkları, aşklarına riyâ ve gösteriş kattıklarını ve konuştuklarından bile emin olmadıklarını ifade eder. Görüldüğü üzere bu ifadeler, sûfî bağlamında dönemin dini noktadaki epistemolojik panaromasını çizmektedir.

Ârifler ortasında sofîlik satmayalar

İhlâsıla bu ışka riyâyı katmayalar

Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit

Teslîmlik ucını tut sözi uzatmayalar (57/1-2)

Yüri hey sûfî-i zerrâk ne sâlûslık satarsın

Hak'dan artuk kim ola kula dilek viresi (378/8)

Yunus'a göre yanlış sufîlik, insanlığın özüne de aykırıdır. Aşağıdaki dizelerde kendisini dış görünüş itibarıyla sufi olarak niteleyenleri kendi şahsında eleştirir. Dizelerde bu türden bir sûfilîğin özellikleri de sıralanmıştır. Asıl sufîliğin, ismen ve şeklen bir sufîlik olmadığı, Yunus'un kendini eleştirisinde şöyle anlam bulur ki; başa tac-sarık takmakla, üstüne hırka almakla, halka sûfî görünmekle, gerçek sûfî olunmaz. Zahit kavram alanına giren ve eleştirilen sûfî, dilinde zikir olmasına rağmen kalben fesat konuşur. Hakkı aşk ile seven kişinin zikri ve davranışı böyle olmaz diyen Yunus, gerçek sûfinin Hakk'ı aşk ile sevmesi yönüyle değer kazanacağını ifade eder. Birçok bağlamda zühdi kavramlar arasında olduğu görülen sufi, harabat ehli olan kişilerle yani rintlerle tezatlık ilişkisi çerçevesinde de tanıtılmıştır:

Ey bana iyi diyen/Adımı sûfî koyan

Acep sufi mi olur/Hırka ile tâc giyen

Başıma tac vurundum/Halka sûfî göründüm

Dışuma hırka giydim/İçim bir kuru kovan

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Bu dilim zikir söyler/Gönlüm fesâd fıkı eyler

Hiç böyle mi zikir eyler/Hakk'ı aşk ile seven (s. 97)

Biz harab olmuş idik sûfi ezelden ileri

Ko ebed nüktesini dost ile peyvest olalım

Yunus'a korku ne var zahit eyit ol günde (s. 87)

Esasında zahit, Allah için yaşamaya çalışan, sâf ve temiz olan, dünyaya aldırış etmeyen, karmaşadan kurtulup düzene varan “tefekfüre dalan, beşerden kesilerek Allah’a bağlanan ve altın ile taşı bir sayan kimsedir” (Şentürk, 1996, 30). Yunus, böyle bir zahit ve sûfiyi sürekli över ve önceler. Fakat bu özellikleri kötüye kullanıp, ibadetine bir yönüyle riyâ, kibir ve ikilik katıp veya bunları başka amaçla yapıp zahit ve sûfi kisvesine bürünmesine karşı çıkmaktadır. Zahit ve kavram alanına giren diğer tipler ve kişiler; başkalarına nasihat etmekte, ama kendileri, hatalarına devam etmektedirler. Ayrıca bu şahısların Allah’tan bile utanmadığı vurgulanır. Edebiyat geleneğimizde zahit ve sûfi, her ne kadar görünüşte irfan ve ilim ehli olsalarda birçok bağlamda, günahlarını gizliden işleyen kişiler olarak tarif edilmiştir. Bundan amaçları, kendilerini iyi tanıyanları kaybetmemek ve onların gözünden düşmemektir. Yunus birinci elden zahide bu yönüyle çatmaz; fakat kendisini misal vererek bu türden davranışları şöyle eleştirir:

Yârânlarından utanup günâhı gizli işlersin

Yaradan Hâlik'in hâzır niçün ondan utanmazsın (235/5)

Yûnus sözün kime dırsın yâ kimün kaygusın yırsın

Nasihat halka eylersin yâ özün neye tutmazsın (235/9)

Yunus’un şiirlerinde fetva verme makamında olan halka fetvalar veren şahıslar da kimi davranışları yönüyle eleştiri oklarının hedefi olmuşlardır. Bilindiği üzere fetva, fakihler, müftüler, hocalar ve müderrisler daha doğrusu zâhit kavram alanında olan şahıslar tarafından verilir. Fetvalar bir anlamda nasihat olarak da değerlendirilebilir. Bu anlamdaki nasihat, uyarı ve yönlendirmeler birçok açıdan olumludur. Fakat rint; zahidi ve müftüyü, söylemiş olduğu işi, niçin önce kendi davranışlarında sergilemediği yönüyle eleştirir. Yunus aşağıdaki ifadelerine kendisini bir müftü yerine koyar ve nefsinin azarlar. Böylece tüm fetva makamında olanları eleştirir. Bu durum, dönemin epistemisinin bir görüntüsüdür ve Yunus bu epistemeyi eleştirmiştir. Burada vurgulanan husus, âlim ve müftülerin ilmiyle amel etmemesi, başkalarını uyardığı konularda kendilerinin duyarlı olmamasıdır. Böylece Yunus’un ifadesiyle bilgisi ona fayda sağlamamış ve o, günaha bulaşmıştır.

Halka fetvâ virürsün yâ sen niçün dutmazsın

İlmün var amelün yok hâ günâha batarsın (248/9)

Yunus’un şiirlerinde görüldüğü kadarıyla kendisinden beklenen davranışları sergilemeyen zahit/sûfi, söylemlerinde ve davranışlarında gönülden ve kalpten bir tavır sergilemez. Onun işi sözde/lafta ve gösteriştedir. Bu kişiler elinde tespih dilinde zikir ile bilinirler. Fakat iç dış/gönül-dil birliktelikleri yoktur. Yunus, zahit tipli bu kişileri eleştirirken kendisini bir zahit/sûfi olarak niteler. Böylece zahit/derviş eleştirisini öncelikle kendi şahsında yapar. Aşağıdaki şiirde zahit ile aynı kefiye koyduğu bir sufiden/dervişten bahsedilmektedir. “Derviş” bir tarikat erbabı olmakla birlikte yine de Yunus tarafından olumsuzlanır. Bu da Yunus’un eleştiri ölçütünün, kişinin içi ile dışının bir olmadığı noktasında olduğunu gösterir. Kişi zahit, sûfi, derviş olarak görünebilir. Fakat hakikatte marifet özellikleri taşımaz ise düşüncesinin ve davranışının kötü olduğu dile getirilir. Dışarıdan bakıldığında

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

hoş sobhet hoş ibadet ve hoş tavır olanların, işin özünde zerre kadar değerinin olmadığı da ısrarla vurgulanır. Çünkü bunlarda marifet ve kendilik bilinci yok, nefse uyma vardır. Nefse uyma, kendini kibir ile gösterir. Her gösterim ise kendi içinde bir riyakârlığı barındırır. Hatta marifete dayalı irfanlı sözler söylemesi, bir tür kibirlenme ve riyakârlıktır. Yunus'un bu olumsuz düşünce sahiplerinin ve bu türden davranışları sergileyenlerin yaptıklarını, dinini değiştirenlerin bile yapmayacağı da vurgulanan duygular arasındadır. Bu ifadeler, Yunus'un eleştiri oklarına hedef olan epistemenin görüntüsüdür. O dışında derviş gibi görünen, içsel olarak da boş, ama sözü ve dili hoş olanların eleştirilmesi gereken kişiler olduğunu vurgular:

Sûfiyem halk içinde tesbîh elümden gitmez

Dilüm marifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez

Boynumda icâzetüm riyâyıla tâatüm

Endişem ayruk yirde gözüm yolu gözetmez

Söylerem marifeti sâlûslanuram katı

Miskînlige dönmege gönlümden kibir gitmez

Hoş dervişem sabrum yok dilümde inkârım çok

Kulagumdan gireni hergiz içüm işitmez

Âlem çırâkdur sadır gönlüm bunu gözedür

N'ideyüm Hak korkusu hergiz içümden gitmez

Görenler elüm öper tâc u hırkama bakar

Şöyle sanurlar beni zerrece günâh itmez

Taşumda ibâdetüm sohbetüm hoş tâatüm

İç bâzâra gelicek bin yıllık ayyâr itmez

Görenler velî sanur selâm virür utanur

Anca iş koyaridum el irüben güç yitmez

Taşum derviş içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş

İllâ ben itdügümi dînin degşüren itmez

Yûnus eksükligüni Allah'una 'arz eyle

Anun keremi çokdur sen itdügün ol itmez (s. 117)

Yunus, zahit ve aynı özelliklerle tanıttığı kişiler; davranış ve tavırlarında, söylem ve hedeflerinde özüne göre hareket etmeyen tiplerdir. Ancak zahit ve kavram alanına giren tipler, algı oluşturarak dikkatleri üzerine çeker. Böylece kendisine toplumda önemli bir yer edinir. Bu davranışı/düşüncesi, Yunus tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilir. Öncelikle kişinin doğruluğuna atıfta bulunan Yunus, esastan

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

ayrılmama gerektiğini de vurgular. Aşağıdaki dizelerde ilim tahsil etmiş, müderris, fakih, faki, âlim, derviş, sûfi ve zahit davranışlı insanlar ve onlara ait olumsuzlanan özellikler sıralanmıştır:

Lâ-şerîkden okursın sonra şerîk katarsın

Bire iki dimegi kimden fetvâ dutarsın

Dîn ü îmân bünyâdı togrulıkla gerçeklik

Ol tamâm olmayıcak neyle dîn çatarsın

Çün Kur'ân gökden indi anı Allâh buyurdu

Andan haber virsene hâ kitâbdan ötersin

Okursın tasnîf kitâb niçe binâ vü i'râb

Havf ü recâ sende yok eyle ki bir Tatarsın

İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür

Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin

İlm okımak ma 'nîsi ibret anlamag için

Çün ibretten degülsin görmedin taş atarsın

On iki bin hadîsi cem eyledi Mustafâ

Anı işitdün meger şerh ile söz satarsın

Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az

Dinle neye varur söz cehennemde yatarsın

Halka fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın

İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın

Sen fakîhsün ben fakîr sana tanumuz yokdur

İhlâsıla gelürsen bizden nesne ütersin

Bu düzilen tertîbi ayruksıdı mı dirsın

Başaramazsın hâce endîşeden yitersin

Yûnus miskîn bu sözi ışk âleminde söyler

Dime bilmedin ana kendözünden katarsın (248/1-12)

3.2. Yunus'ta Rint Kavram Alanı: Harabati Kavramlar Eksenli Episteme

Farsça bir kelime olan rint; Arapça "harabâtî, melâmetî ve melâmî" kavramları ile karşılık bulur (Mengi, 1985, 9) Rint, sözlüklerde harâbâtî kavramının tam karşılığı olarak sunulur. "Zâhiren lâubâli ve gayr-ı

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

muhteriz görünen ve ehl-i dil adamdır” (Kamus-ı Türkî, 526). Arif-i lâubâli-nümâ, revîş-i lâubâliyâne, sahib-i filozof, bâtinî irfân ile müzeyyen olduğu halde zâhiri sâde görünen hekîm (Lugat-ı Nâci, 591) ve zâhiri melâm ve batını selim kimseye ıtlak olunur ki melâmîye taifesi (Burhan-ı Katı: 630) olarak da tanıtılır. Tanımlamalar ışığında değerlendirildiğinde rind, “ârif, ehl-i dil, hekîm”dir. Özelliklerine bakıldığında zahiren lâubâli ve sâde görünümü olmasına rağmen batîni/içsel olarak ise irfan ehlidir. Sözlüklerdeki açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla rind; melâmetî, melâmî, ârif, ehl-i dil (gönül ehli) bir şahsiyettir.

Yunus, şiirlerinde kendisi bir rint olarak tanıtır. O toplumsal ve bireysel algı ve olgulara kayıtsız kalmayan bir “ârif” kimliğindedir. Mine Mengi’nin de ifade ettiği gibi, Yunus’un da tıpkı bir rint gibi, “eski toplumumuzdaki bazı istek ve özlemleri dile getirdiğini görerek rintliğin hayattan büsbütün kopuk bir hayat felsefesi olmadığına tanık” (Mengi, 1985, 6) oluruz. Yunus, ârif, âşık ve rint felsefesini şiirlerinde bazen bir melâmî/melâmetî, harâb(ât)î, kalenderî kavramlarıyla sunarken bazen de bir “miskin”e ve bir “derviş”e de rint kimliği verir. Bununla birlikte rindi, hakiki irfânı yakalayabildiği ölçüde övgüye layık görür; aksi takdirde onu da tenkit eder. Yunus, âşıklığın/rintliğin de riâyâ boyutuna dikkat çekmektedir. Bir kişi âşıklık/rindlik/melâmîlik kisvesi altında da mağrurlanabilir ve riâyâkârlık yapabilir:

Âşıkların işi dâim riâyâyimîş (s. 68)

Yunus, kendisini âşık/rint olarak görenlerin bu sıfatların hakkını veremeyebileceğini, bu gibi sıfatlarla ululanmamak ve böbürlenmemek gerektiğini kendisini eleştirerek ifade eder:

İzzete kalmış iken ‘âşıklık nemdür benüm

Ben kendü elümile yüzüme kara yakdum (221/2)

Âşıklar mezhebinde şermisâr oldı Yûnus (221/6)

Yunus, başkalarının yaptığı rıyanın, ihlas adı altında farklı bir boyutta da sergilenebileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda eleştirisini ilk olarak yine kendisine yapmaktadır:

Amelüm ne ki varsa hep riâyâdur

Acebdür ihlâsı unutmuşam ben (258/5)

Yunus, âşıkları klâsik edebiyattaki rint ile eşdeğer bir hüviyetle işler. Çünkü zâhidin karşısında rinti koymuştur. Aşağıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi zahit, zühdüyle cenneti arzular ve o makama ulaşmaya çalışır, fakat âşık için zühd ve cennet temennisi önemli değildir. Dizelerde de görüleceği üzere, zâhidin karşısına “âşık” konulmuştur. Böylece âşık, zahidin karşısında duran bir “rint” hüviyeti kazanır ve ilgili kavram alanındaki yerini elde eder.

Zâhidün zühdiyle cennet makâmı olur

Mâsivânun küllisi zindânidur âşıklarun (150/4)

Zahidin/sufinin elbiseleri ve dış görünüşüne ait her türlü özellikleri, hakikati yansıtmadığı için, hakikat/marifet karşısında yenilgiye uğrar. Aşağıdaki dizeye bakılacak olursa Yunus’un dilinde zahit ve dervişlerin giyim kuşamlarının aşk karşısındaki hezimetleri gözler önüne serilir. Mana-mecaz olarak savaşı kaybedenlerin diğerlerine vergi vermesi aşk ve gösteriş kavramları bağlamında sunulur. Aşk rintlik; cübbe/destar ve hırka da zahitlik kavram alanının birer terimidir. Zâhidin giyim kuşamından olan, “destar” hakikat yolcusunun bir malzemesi olamaz. Hakiki âşık, bunlardan uzak durmalıdır.

Cübbe vü hırka taht u tâc bular virürler ‘ışka bâc (130/5)

Âşıkâ izzet ü âr vallâh bedî bu haber

Âşıkısan cânsuz gel ne ser ü destâr gerek (135/6)

Rint, Mengi'ye göre; Müslüman toplumların dini yanlış algılamaları ve uygulamalarının bir sonucudur (1985, 14-16). Bu durumda rint, İslam'ı irfân seviyesinde yeniden değerlendiren ve hakiki İslam'ı arayıp uygulamanın diğer adı olur. Bu da rindin kendine has bir epistemenin simge değeri olmasına kapı aralar. Rintlik, hayatta iken mutlu olmanın şifrelerini kendinde barındıran bir felsefenin hatta epistemenin ve algının ürünüdür. O gönül ehli olarak, bir sevgi insanıdır. Yunus'un şiirlerinde genel bir felsefe olarak görülen ehl-i dil (gönül ehli) olma ve irfâna ulaşma onun rintlik felsefesi ile olan yakın bağına da göstermektedir. Mine Mengi'nin "Divan Şiirinde Rindlik" kitabında belirttiği rindin felsefesi ve misyonuna bakıldığında bir anlamda Yunus'un ve onun şiirlerinde belirlenen duygu ve düşüncelerinin hatta epistemesinin tarif edildiği görülecektir: "Rindlik sevmekle, aşkla başlar, insanın istenen en yüce mertebeye ulaşması, yücelmesi için de gene aşk gereklidir... Sevginin doğduğu yer gönlüdür. Aşk da ancak yaşanarak sırrına ulaşılabilen bir gönül işidir. Bu bakımdan gönlün rindin hayat felsefesindeki yeri önemlidir. Ayrıca, bilindiği gibi müslümanlıkta, gönül insan bilgisinin de kaynağıdır. İrfan yani gönül bilgisi insanın özünde, kendi benliğinde gizlidir" (Mengi, 1985, 29).

Rint, kâinatı, varlığı anlama ve adlandırma konusunda çeşitli görüşler ileri süren bir düşünürdür. Rintlik de aynı şekilde bir felsefi akım olarak değerlendirilebilir; çünkü yaşam, insan ve dünya hakkında çeşitli düşünceleri vardır. Bunlardan birisi de dünyadaki yaşamın nasıllığıdır. "Rind'in hayatı yorumlaması, kötümser dünya görüşü temeline dayanır. İnsan ömrünün kısalığı, süresizliği ve insanın dilediği gibi geçmemesi gerçeğinden kaynaklanan bu kötümserlik, rindde yaşanan günlerin en iyi, en güzel şekilde değerlendirilmesi düşüncesini yaratmıştır" (Mengi, 1985, 35). Bu açıklamalar ışığında Yunus'un hayat görüşüne ve epistemesine kısaca bakılacak olursa; bu kısacık dünyada gönül kırmanın yerinin olmadığı, hiçkimsenin kimse üzerinde ne şekilde olursa olsun tahakküm etmemesi gerektiği fikri yaygın bir şekilde görülür.

Rintlik ve zahitlik daha doğrusu "insanlık"; Yunus'ta kalp kırmama ve gönül yapma esasına bağlanmıştır. Bu bağlamda kişi, kendisi ile barışık olmak için ve kendisini hem bu dünyada hem de öte dünyada huzurlu bir mekânda görmek için; kalp/gönül kırmamalıdır. Allah ve onun rızası, kişinin kalbindedir; Kudüste, Mekke'de ve Hac'da değildir. Hatta bir müminin kalbinin kırılmaması Allah'a secde ile eşdeğer görülmüştür. Onun düşüncesine göre eğer bir kişi, kalp kırmışsa onun secdesi secde olmaz

Ararsan Allah'ı kalbinde ara

Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir

Eğer bir müminin kalbin kırarsan

Hakk'a eylediğin secde değildir (s. 59)

Yunus'a göre, âşıklık/hakiki görev, rintlik; gönül yapmaktan geçer. Aynı şekilde kişi kendi gönlünden kiri ve pası silmelidir. Bu pas, insanları dışlayan ve kibirlenen zahidin kalbindedir. Yunus'a göre gönül temiz tutulmalıdır. Yoksa şekilsel ve dış temizlik ibadetin özü değildir. Böyle bir temizliğin anlamı da yoktur. Bununla birlikte, namaz kılmak da kişiyi kurtarmaz. Çünkü namazın şartları yerine getirilmemiştir. Yunus'un duygularını ve düşüncelerini aktarırken oluşturduğu imgelem ve diğer imgelerle kurduğu benzerlik ilişkisi, aşağıdaki söylemlerde zirve noktaya ulaşır. Bir elbiseye kan bulaştığında, temizlenmediği sürece, o kıyafet temiz, pak ve duru olmaz. Aynı şekilde kişiye bulaşan manevi pas, gönlünden çıkarılmadığı sürece namaz kabul olmaz. Namazın şartlarından olan "necasetten taharet" elbiseye bulaşan kan ve kirin temizlenmesi bağlamında, manevi kire ve necasete ön koşul olur. Ancak, namazın bir diğer şartı olan "hadesten taharet" zaten hükmi noktada manevi kirlilikten

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

arınmaktır. Yunus'un her iki şartı birbirine “zımnî teşbih” ekseninde bağlaması onun edebi noktadaki gücünü de gösterir.

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül

Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül (166/1)

Bir tona kan bulaşıcak yumayınca mismil olmaz

Gönül pâsı yunmayınca namâz edâ olmayısar (24/2)

Yunus'un çizdiği en önemli ve faydalı insan portresi aşağıdaki beyitte de görülür. Ona göre ister rint ister zahit olsun tüm insanlık, ne edip etmeli, bir gönül kazanmalıdır. Bir gönle girmek, bir gönül ziyaret etmek, Kâbe ziyaretinden daha üstün görülmüştür. Kazancı, bu amaçla olmalıdır. Yedirip içirmeli, cömertçe davranmalıdır. Bu tavır ve davranışlar Yunus'a göre, Kâbe'yi yüz defa ziyaret etmekten daha önemlidir:

Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getir

Yüz Kâbe'den yigrekdür bir gönül ziyâreti (380/4)

Bu dünyada hastalara, miskinlere, fakirlere kısacası ihtiyaç sahibi olanlara yapılan yardımın öte dünyada Allah'ın razı olduğu davranışlar olduğu vurgulanmıştır. Bundan kasıt ise gönül kazanmaktır. Bu özellikler ve davranışlar, rint karakterli olmanın bir diğer adıdır.

Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise

Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise

Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi (388/5-6)

Klâsik edebiyat geleneğinde şâir/âşık, meyhaneye gittiği gibi, “takva ve zühde saygı duyar, zikir meclislerine aşınadır, bazen de mescide gider” (Şentürk 1996, 9). Şentürk'ün aktardığı “Gâh mescid kapısında geh der-i meyhânede / Sûfi arıfdür Revânî dem urur her bâbdan (Revânî) beyti ile Yunus'un ifadeleri neredeyse aynı ağızdan çıkmış gibidir. Yunus'un aşağıdaki ifadelerinde görüleceği üzere, Yunus da hem mümin birisi olarak ibadetle uğraşır hem de rint olarak meyhanede, harabatta gezer. Esasında Yunus'un ifade ettiği şey; hakikat arayışında olan insanın farklı görünümünün olabileceğidir. Kimi zaman insan farkında olsun ya da olmasın hataya girebilir. Kimi zaman da hatalarından vazgeçebilir. Ayrıca Yunus'un ifadelerinde her iki davranışta bulunan kişi tariz yoluyla eleştirilmiş de olabilir. Nihayetinde kendisini hedef tahtasına koymuş ve bu konuda eleştirileri öncül olarak kendine yöneltmiştir. Yunus aşağıdaki ifadelerinde kendini “rint” olarak niteler. İfadelere bakıldığında Yunus'un hem mümin hem de rint olduğu gözlenir. Bir “devriye” olan şiir, temelde Allah'ın yaratmış olduğu insanların duyuşal farklılıklarını da belirtmektedir:

Gâh mü'minem tâ'atde dem-be-dem münâcâtde

Gâh rindem harâbâtde ben bir aceb kolmaşam (227/5)

Yunus, hayatın maksudunu/amacını; Tanrı'ya ulaşmak, onu tanımak, bilmek ve hissetmek olarak açıklar. Yunus'un ifadelerindeki maksudu, bazen “cânân” bazen de “maşuk” olur. Ona ulaşmak sadece bir yola/anlayışa ve algıya bağlıdır. Her mekânda ona varmanın izleri aranmalıdır. Bu amaçlar

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

doğrultusunda meyhâne ve Kâbe uğranılan mekânlar arasındadır. Aşağıdaki dizelerde, insanlığın hedeflerine ulaşmasının farklı görünen ama temelde aynı olan yüzleri açıklanmıştır:

Gâh varuram meyhâneye maşuk teferrüc itmeye

Bağlar hasud yollarını dolanur ahum hâneyi

Gâh tutaram Kâbe yolın gâh vururam meyhâneye

Dün ü gün esrik yürürem şâyed bulam cânâneyi (s. 185)

Yunus, insanların farklılıklarını başka bir rint ve zahit sembolizmiyle dile getirir. Zahit ve sûfilere gece gündüz farklı ibadetler peşinde koşanlar olarak tanımladıktan sonra, bir kısımlarının ise tasaları olmayıp rintçe vakit geçirdiklerini belirtir:

Bir niçeler turmuşlar dün-gün nevbet önerler

Bir niçeler göymezler öñürdürler rindâne (313/7)

Yunus, meyhane ve bezm meclisi imaj dünyasında yer alan kimi nesne ve kişileri, harabati terimler kategorisinde sunmaktadır. Nihayetinde rint; mekânı meyhane olan bir kişidir. Rint diğer adıyla harabati, meyhaneyi mesken tutmuştur. Bundan dolayı da o mekânın içindekiler, rint kavram alanının birer terimi olur. Harabatî mekânlardan olan puthane ve meyhane/şaraphane gibi yerler, isim değeri dışında sembolik öge olarak mescid ile eşdeğer olarak ulvi semboller olarak işlenir. Bu yerler, gerçek can/âşık için geçerliliğini devam ettiren mekânlardır.

Büt-hâne vü şarâb-hâne mescid oldı gerçek cânâ

Bir pûlun varmaz ziyâna yalancılık nendür senün (148/6)

Harabati kavramlardan olan “süçi/şarap” “kopuz/çalgı” “şeşta/şeşte/çeşte” Yunus için hakiki irfana, ibadete götüren vesilelerdir. Dikkat edilmesi gereken özellik ise bu kavramların “rint” tabiatlılarla olan ilişkisidir. Şeşte ve kopuz dinlemek onun için teşbih ve seccade mahiyetinde olup bunlar için de bir araçtır. Yine Yunus’un şarap-süçi namaz ve oruç ile bağıntılı olarak sunulmuştur. Yunus bu harabati nesnelerin, bireyin hakikatine dair simge değer özellikler barındırdığını, ancak zahit tabiatlıların bunun farkında olmadığını dile getirir.

Ben oruç-namâz için süçi içdüm esridüm

Tesbîh-seccâde için dinlerem şeşte kopuz (106/8)

Hem meyhâneye varur hem büthâneye girür

Bunlar saklarlar seni sen gâfilsin bu işde

Yûnus imdi Sübhân'ı vasf eylegil gönülde

Ayru degül ârifden bu kopuz ıla şeşte (301/12-13)

Yunus, harabati kavramlardan olan sâki ve şarabı rinde ait bir özellik olarak kullanır. O bir hak aşığı ve rint olarak, cenneti arzulamadığı gibi, cennetteki kevseri de istemez. Çünkü ona göre bunlar; eleştirdiği, inandığı gibi yaşamayan fakat ibadetinin kendisini kurtaracağını sanan zahit ve sûfiye has temennilerdir. Yunus’taki aşk, “irfan”ın en yüksek mertebesi olarak düşünüldüğü için zühde ait olan

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

bilgiden/uygulamalardan ve epistemeden sıyrılma gündeme gelir. Aşk şerbeti, irfan bilgisinin simge değeridir. Bundan dolayı, hakiki irfana ulaşan âşık/rint, cenneti (uçmağı) ve içindekileri düşünmez:

Bize ışk şerbetinden sun i sâkî

Bize uçmakda kevser gerekmez (101/3)

Arif kavramı, Yunus'ta marifete ulaşmış kişinin adıdır. Aynı şekilde bu kişi, zahidin/sûfinin karşısında durur. Arif olan kişi hakiki âşık/rint olduğu için, sufilerin riyâsının ariflerce hemen anlaşıldığı Yunus tarafından dile getirilir. Sufîye bu yönüyle sürekli çatan ve onu anlayan kişi rint olduğu için arif, bir rint olarak telakki edilir. Aşağıdaki dizelerde, hakiki ariflerin de sufîliklerini belki de ibadet ve taatlerini halka göstermelik olarak yapmamaları telkini de söz konusudur. Bu da kimi arif geçinen bireylerin bunu insanlara bir anlamda üstünlük bağlamında düşündüklerinin bir göstergesidir. Bu husus, ilgili algının bir anlamda bir epistemeye de dönüştüğünün bir ifadesidir.

Ârifler ortasında sofîlik satmayalar

İhlâsıla bu aşka riyâyı katmayalar (57/1)

Arif, rint ve âşık; irfan ile hareket etmeli ve her gönülde hazır olabilmeli, her gönülde kendisine bir yer bulabilmeli. Fakat bu dedikoduda/sözde kalmamalı. Söz ve dedikodu zahitlerin işidir:

Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola

Kendüyi teslîm eyleye sözde kıl ü kâl olmaya (5/4)

Rint kişi, aşk yolunun yolcusudur. Bu yolda ayıplama ve kınama ile karşılaşabilir (Mengi 1985; 30-31). Bu da âşıklığın/melâmetiliğin gerekliliğidir. Hor görülmeyi sineye çekebilmeli, toplum dışında kalmayı göze almalıdır. Yunus da aşk yolcusu olarak bu türden ayıplamaları âşıklığın bir özelliği olarak görür. Âşık olarak nitelenen, rint kavram alanında yer alan derviş, miskin, ârif vb. kişileri de bu yolun yolcuları olarak belirtir.

Yunus, rintliği irfân ehli olarak niteler; ona göre marifet ehli olup, ibadetlerinin arkasına sığınmayan; dış görünüşü ve makamıyla mağrur olmayanlar rinttir. Aşağıdaki ifadeler, Yunus'un Mansur'un rintliğini kabul ettiği manasına gelir. Ayrıca Yunus, kendisini de bir rint olarak tanımlar

Sözi sır enel-hak oldu kâli

Benem Mansur bugün rindâne geldüm (s. 84)

Yunus aşk mesleğinde, hakikat bilgisinde ve Tanrı ile olan iletişimde hesap ve menfaat hatta beklenti peşinde koşulmaması gerektiğini vurgular. Ona göre, bu işlerde hesap yapılmaz. Bu ifadeler, zahidin/sufinin, dünyada yaptıkları ibadetlerin sayısını/çetelesini tutup bunlarla cennete gitme plânı yapmalarına daha doğrusu yanlış zihniyete ve epistemeye bir eleştiridir. Aynı şekilde aşk ehli, rint, âşık farzlara ve sayılara takılmaz. **Rint**, zahidin okuduğu duaların anlamsal derinliği üzerinde durulması gerektiğinin bir izahı iken, zahit bunların sayısal değerleri üzerinden hesap yapar.

Şart u farz olmaz anda cânı ışkda kalanda

Cevâb sözi dil söyler niçe bilsün bu lisân

İşka mesel bağlanmaz ışk işi hisâb olmaz

Dostlık ticâretinde anılmaz assı-ziyân (264/5, 6)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçi

Yunus Emre'nin şiirlerinde melâmetîlik hakkında kimi değerlendirmelerin olduğu görülmektedir. Zahit ve sûfî'ye eleştirilerinin temelinde bu meşreb ile olan bağlantısı neden olmuş olabilir. Melâmetî ekolün düşünce yapısı şu ana maddeler etrafında şekillenir: Melâmetîler; (a) Dış görünüşlerinden iç hallerine intikal edilemeyecek hal, fiil, davranış ve sözleri seçerler. (b) Avâm ile avâm, havâs ile havâs olurlar. (c) Gerçek durumlarını (marifet/sezgi ve imânlarını) sezdirmezler. (d) Toplum içerisinde kıyafet ve görünüşte ayırt edilmemeyi anlayışlarının esası olarak belirlemişler. (e) Sırlarının açığa çıkmasından korkarlar. (f) İnsanların övmelerine sebebiyet verecek bir hâllerinin ortaya çıkamamasına özen gösterirler. Böyle bir halleri ortaya çıkınca da nefislerinin gururlanmasından çekinirler. (g) Ayrıca bu bir taraftan bu hâllerini gizlemeye çalışırlar. (h) Diğer taraftan nefislerini kırmak için halkın öfke ve tepkisini çekecek, hatta zaman zaman kınama ve azarlamalarına neden olacak fiiller işlerler. (Bolat 2003, 16-17)

Aşağıdaki beyitten de anlaşıldığı üzere Yunus, kendisinin, riyâkarlık yapanların saflarından ayrı/uzak olduğunu ve kişinin ulaşacağı irfân seviyesinin “melâmetî” elbisesi giymekle mümkün olabileceğini savunur. Bu vesileyle kendi yolunun “melâmetîlik” olduğunu vurgular.

Hele biz iş bu yola gelmedük riyâyıla

Bu melâmetlik tonun bizümle geyen gelsün (237/2)

Yunus divanında âşık, hakiki irfanı/bilişi arayan bir insanın simge değer özellikleriyle sunulur. Bu âşığın bir sıfatı “harap” olmasıdır. Edebiyat geleneğimizde “harab” rint ile eşdeğer bir kavram olarak belirir. Dizelerde de görüleceği gibi, zühdün karşısında görülen bu sıfat, tam anlamıyla edebiyat geleneklerinde kullanılan ifadelerle eşdeğerdir. Harap (harabatı) olan **rindin**, **zahit** gibi cennet için ibadet yapmadığı, dine ise cehennemden kurtulmak için bağlanmadığı vurgulanmaktadır. Aşağıdaki dizelerde geçen cennet-cehennem algısı, kişilerin dünyadaki yaşam felsefeleriyle/epistemeleriyle ilgilidir. Kişi üç farklı yapıda görülebilir. Bunlar; köle, tüccar ve hakiki birey yani kâmil insandır. Köle, efendisinin gazabından korktuğu için ona hizmet eder. Bu da insanların/zahidin cehenneme girmeme endişesi ile eşdeğerdir. Aynı şekilde zahit, bir tüccâr mantığıyla cennete gitmek için ibadetlerini hesabını tutar. Karşılık bekler. Fakat rint tabiatlı olalar, hakiki bilgiye ulaşmaya çalışan insan, bir diğer ifadeyle âşık, bunların hiçbirisini düşünmez. Onların tek derdi, Allah'ın didarındır.

Dîn ü millet sorarısın âşıklara dîn ne hâcet

Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet

Âşıklarun gönli gözi maşûkın isteyü gider

Ayruk sûretde ne kalur kim kılısar zühd ü tâat

Tâat kılan uçmagıçün dîn tutmayan tamu için

Ol ikiden fâriğ olur neye benzer bu işâret (17/1-3)

Melâmet, Yunus'ta âşıkların bir vasfı olarak dile getirilir. Melâmet (melâmî-meşrep olmak) *rinde* ait bir vasfı olduğuna göre, âşığın rint olduğuna dair belirtiler bulunur. Melâmet gömleği, Yunus tarafından da giyilir. Böylece Yunus'un kendisini “melâmî” olarak gördüğü burada da çok açık bir şekilde ifade edilir.

Âşıkam diyen cânların nişânı vardur anların

Giye melâmet gönleğin ben de giyerem kime ne (s. 135)

Rindin iki önemli kavramı olan melâmet ve harabat, Yunus'un en önemli özelliklerindendir. Harabat kavramlarından olan melâmet ve rint, hakiki âşığı ifade etmek için kullanılan imgelerden ve simge

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

değerlerden sadece ikisidir. “Kınamak” belki de “hor gör (ül)mek” ile eşdeğer olan “melâmet” âşık için en yüce makamdır. Çünkü o, hakikat adına iş yapmıştır. Bundan dolayı kimin kınamasından veya kimin onu ayıplamasından çekinecektir ki! Aşağıdaki dizelerde Yunus, melamet ve harabat ifadelerini bir sıfat ve özellik gibi yüklenmiştir. Melâmet, sadece başkasının kınaması bağlamında pasif bir husus gibi düşünülmemelidir. O başkası onu kınarsa da hakikati söylemeli ve davranışlarında da yani pratikte düşüncelerini yaşatmalıdır. Başkaları onu kınasa, eleştirse dahi doğru bildiğinden ve hakikati savunmaktan geri durmamalıdır.

Benem bugün harâbât u melâmet

Benem ol yürüyen seyrân içinde (332/4)

Aşağıdaki beyitte Yunus, âşık/ârif kişinin melâmet sıfatı ile nitelenmesi gerektiğini vurgular. Bu işin yani melâmet ve harabat olmanın, kendi başına geldiğini, kendisinin de bu sözün anlamını yansıttığını ifade eder. Yunus’un ifadelerinden anlaşıldığı üzere, kendisi bu konuda önceleri tereddüt halindedir ama dostlarının bu fikrinin ve algısının, kendi başına gelince yerinde ve gerçek bir davranış ve sıfat olduğunu anladığını içtenlikle dile getirir.

Yârenlerüm eydürler âşık melâmet gerek

Geldi benüm başuma ol söz yirinceyimiş (124/7)

Aşağıdaki beyitte de hakiki ve gerçek âşık olan kişinin utanmayı bırakması gerektiği vurgulanır. Aynı şekilde bu kişinin melamet elbisesi yani kınanma giysisi giymek için canını teşekkür niyetine vermeye hazır olduğu imajı ile verilir. Dile getirilen “utanma” terbiye ahlak yoksunu anlamında olmayıp, hakiki aşk yolunda kınandığında bunu mesele yapmama bağlamındadır. Kişi aşkından utanmamalı söylemi de aynı şekilde düşünülebilir.

Gerçek sana âşıkısam ârlanmaklık nemdür benüm

Şükrâne cânımı virem ger melâmet tonın geyem (209/5)

Yunus, kıyamet gününü “melâmet günü” olarak nitelemiştir. Buradaki kullanım, âşıkta olması gereken melâmilik vasfı değildir. Gerçek anlamdaki utanma ve kınanmadır. Aşağıdaki beyitte “melâmet”, temel anlam olarak, “utanmak” şeklinde kullanılmıştır. Yunus, melamet günü, herkesin yaptığı davranışlarından dolayı utanacağını bundan dolayı da o gün zor durumda kalmamak için bugün tefekkür edip kötü davranış ve düşüncelerden uzak kalınması önerisini yapmıştır. Kıyamet gününün zor bir gün olduğunu o gün bütün herkesin amelinin gün yüzüne çıkacağı ve herkesin kendi yaptıklarından utandığı bir gün olarak gelenekteki anlamıyla dile getirilmiştir.

Anup kıyâmet gününü / Aglaşalum ol gün için

Ol gün melâmet günüdür / Aglaşalum ol gün için (272/1)

Rindin en önemli sıfatı ârifliktir. Arif olan kişi, gönül ehli olmalı, insanları gönülden sevmeli ve insanların kalplerine girmeli; nefretten eser taşımamalı, ayrıca kesinlik, yargı ve bilgi taşımayan konular hakkında gereksiz konuşmamalıdır. Yine o dedikodu tarzı gerçek bilgidен yoksun konulara da girmemelidir:

Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola

Kendüyi teslîm eyleye sözde kıl ü kâl olmaya (5/4)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Klâsik Edebiyat şairleri gibi Yunus da bir hak aşığı olarak “arif” rolünü benimser. Yunus, dini tamamen şekilcilikten ibaret gören zahit tipine de bu bağlamda karşı olduğunu dile getirir. Ayrıca rint, âşık ve ârifin zahit gibi kibirli olmaması ve bilgiçlik taslamamasını vurgular. Çünkü bu sıfat, zahitlerin bir özelliğidir. Aşağıdaki şiirde ârifliğin bilgiçlik ve kibir taslamak olmadığı, hakiki arifin alçakgönüllü olması gerektiği dile getirilir. Arif kişinin bu özelliği başka bir sıfat ve harabati terim olan “miskin” ile verilmiştir. Yunus’un şiirlerinde “miskin” olmak, erdemli davranış ve düşünceye sahip olmak demektir. Miskinlik eteğini tutmak, Yunus’un kendi adına da yapması gereken bir davranıştır. O kendi şahsında tüm insanlığa bir çağrıda bulunur. Aşağıdaki dizelerden de anlaşıldığı üzere, Yunus’a göre hakiki *âşık*, *rint*, *melâmetî* olmak, *miskinlik* ile eşdeğer görülmüştür. Arif olan kişi, anlamışlık, bilgiçlik taslamamalı ve dedikodundan da uzak durmalıdır. Fakat bu olumsuz özellikleri zahit, vaiz ve fakihler taşır. Bundan dolayı ariflik ve miskinlik, Yunus’un dilinde bunların karşıtı bir kavram olarak belirir:

İy Yûnus ârifisen anladum bildüm dime

Tut miskînlik etegin âhir sana gerekdür (84/7)

Yunus’un rindliği, halka yakın olmak, halka lazım olanları tedarik etmek ve onların ihtiyaçlarını gidermek eksenslidir. Bu yönüyle rint; toplumsal bir algının ve toplumsal refahın sembolü olur. Ayrıca kendini yüceltmek (*fahr*) ve kendini büyük ve yüce görmek ile övünmekten uzak durulmalı, övünülecek bir sıfat olacaksa onun da “**fakr**” sahibi olmakla olabileceği görüşünü savunur. Çünkü fakr, alçakgönüllülük esasına dayanır. Fakr sahibi kişi, gönülden iş tutar. Dikkat edilecek olan önemli husus, zahit tipli kişi (lik)lerin kendilerinin, halktan daha yüksek bir yerlerinin olduklarını ifade etmeleri ve bununla da övünmelerine gizli bir atıfta bulunduklarıdır. Zahitler “*fahr*”, rintler “*fakr*” sıfatı ile nitelenir:

Fahr fahr itmeyelüm fakr ile fahr idelüm

Hâlık’a yüz tutuban halka mühimmat olalum (s. 82)

Yunus’ta rint ile aynı anlama gelen önemli bir kavram “*fakr/fakir*”dir. Kibirden ve kendini büyük görmekten uzak bir kişiliğin sembolü olan “*fakir*” birey, müderris ve zahit gibi, halk içinde itibar sahibi değildir. Veyahut öyle görülmez algısı hâkimdir. Aşağıdaki şiirde zahit ve âbidlerin ibadetlerine güvenmemesi gerektiği dile getirilmektedir. Yine dizelerde, oruç, namaz, zekât ve hac gibi hususlar fakr sahibi kişilerin (yokluk ve takatsizlik bağlamında) beri olabileceği; bununla birlikte bunları yapıp böbürleneler için bunların cürme ve günaha götürme ihtimaline değinilir. Bu husus, tamamıyla riya ve kibir merkezli bir bakış açısının ve epistemenin olumsuzlanması eksenslidir. Çünkü amele ve ilme dayanılmaz hatta güvenilmez. Aşağıda dini noktada gerekli görülen kimi davranışları ve ibadetleri sadece görüntü bağlamında yapmak kişiyi hakiki bir kul yapmaz düşüncesi dile getirilmektedir:

Cân olgıl cân içinde kalma gümân içinde

İstedüğün bulasın yakın zamân içinde

Rükû sücûda kalma amelüne tayanma

İlm ü amel gark olur nâz u niyâz içinde

İkiligi terk itgil birlik makâmın tutgıl

Cânlar cânın bulasın iş bu dirlik içinde

Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâyet durur

Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs içinde (303/4)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Miskin kişi ya da miskin olmak Yunus'ta birçok özelliği ile ârif ve âşığın bir özelliği ve sıfatı olarak sunulur. Aynı şekilde hakiki dervişin de özellikleri sayılırken “miskinliğe” değinilir. “Dervişlik”, Yunus'un birçok şiirinde “miskinlik” ile birlikte görülür. Bu açıdan bakıldığında “derviş” olan kişinin bir yönüyle “miskin” olması gerektiği dile getirilir. Aşağıdaki dizelerde de görüleceği üzere miskinlik; en önemli kazanç ve mülktür hatta sermayedir. Bir diğer ifade ile getiri kaynağıdır. Bu da alçakgönüllülüktür. Alçakgönüllü kişi zengindir, ona başka şehir ve memleket hatta zenginlik gerekmemektedir. Çünkü mal ve mülk, kişiyi kendine bağlayan bir anlamda emri ve boyunduruğu altına alan öznelere dendir. Miskinlik ise mal ve mülkün tahakkümünden beri/uzak bireyin sıfatıdır. Bu durumda miskin ve derviş kişi, özgür bireylerin simge değeri olur.

Derviş olan kişilerin miskinliktir sermayesi

Miskinlikten özge bize mâl u mülk ü şâr gerekmez (111/5)

Yunus divanında birçok şiirde dervişlik, özü itibarıyla övülmektedir. Aşağıdaki şiirde dervişlik ile miskinlik arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Dikkat edildiğinde dervişlik ve miskinlik, nefsinin emrine girmemekle eşdeğer bir husus olarak sunulmuştur. Kişi nefsinin göre hareket etmediği zaman özgür bir birey olur. Bu durumda hiçbir şeyin boyunduruğunda değildir. Bu durumda kendisini “miskin” olarak tanımlayan Yunus, bir anlamda “rint” olur. Çünkü rint, la-kayd (lakayt) biri olarak kendisini tutan kayıt/zincirleri bir diğer ifade ile esareti kabul etmez.

Bu miskin Yunus'ı gör dervişlik ide geldi

Nefsindendir şikâyet nefsin öldüren gelsün (239/9)

Yunus'un şiirlerinde **derviş** portresine baktığımızda onun, tam bir *melâmî-meşreb* şahsiyet çizdiği görülür. Dervişlere yapılan uyarıları aşağıdaki dizelerde sıralayan Yunus'a göre; bu özellikleri taşımayan kişilerin derviş olamayacağı vurgulanmaktadır. Dikkat edildiğinde derviş ve melâmet arasında ilişki kurulmuştur. Ayrıca derviş ve gönlü geniş olmak bağlamında ehl-i dil, gönül ehli kişiler ile dervişlik arasında bir bağlantı dile getirilmiştir.

Ben dervişem diyen kişi iş bu yola âr gerekmez

Derviş olan kişilerin gönlü gendür tar gerekmez

Derviş gönülsüz gerektür sögene dilsüz gerektür (111/1-2)

Yunus, derviş olmayı “marifet” irfan bilgisi ile açıklar. Zahit ve sufiler gibi giyim kuşamda ve görünürde bilgisi varmış imajı veren tac/sarık kuşanmakla bilgi ve erdem arasında bir zıtlık olduğunu dile getirir. Bunu ateş ve sac örnekleri ile açıklar. Nasıl ki ateşin üstündeki sac, ateş sayesinde ısınmaktaysa, ateş olmadan ısı ve sıcaklık veremiyorsa, sacın kendisinde bir hüner yoksa kişinin içinde ve özünde irfan bilgisi yoksa sarık ve tacın bir mahareti yoktur. Burada yeri gelmişken Yunus'un dil ve ifadeyi zenginleştirmek için imajlardan nasıl yararlandığına değinmek yerinde olur. Bu kullanımda, zımnî teşbihin güzel bir uygulaması görülür. Ayrıca onun, bir şair olarak “hayatı ve dünyayı soyut ve somut yönleriyle ifade eden doğal dile ait kelime, kavram ve deyişleri” (Karabacak, 2026, 96) kullandığı görülür.

Dervişlik başdadır tacda değildir

Kızdırmak oddadır sacda değildir (s. 59)

Hakiki derviş, Allah'tan başka bir şeye/kimseye bağlanmaz. O “dîdâr”a müştaktır. Derviş kişi, gerekirse gece uyku bile uyumaz o, Allah'ın yüzüne hasrettir. Onu arzular. Uykusuzluk hali dervişlerin nişanıdır.

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere derviş, kimi zaman züht kavramları arasında yer alabilmektedir. Bir diğer ifadeyle derviş; bazen zahit bazen de rint kavram alanına dâhil olabilmektedir.

Derviş olan kişinin bellü nişânı vardır

Dün uykusın uyumaz didâra müştâk olan (s. 104)

Aşağıdaki beyitte de benzeri bir tavsiye ve öneriden bahsedildiği görülür. Derviş kişi, tarikat ehli birisi olarak (zahit gibi bir) talebe sıfatıyla izah edilir ve hakikati arayış yolundan uzak durulmaması yönüyle de Yunus tarafından uyarılır:

Tut bir mürşidin elini / Tevbeye öğret dilini

Derviş yanılma yolunu / Gel Allah'a dön Allah'a (s. 147)

Derviş, harabati bir kavram olmanın yanında aşağıdaki ifadelerde görüleceği üzere zühdi bir terim olarak da görülür. Dizelere bakıldığında derviş, birçok yönüyle övülmektedir. Aşağıdaki dizelerde ünlü mutasavvıf “Bâyezid”, bir **derviş** olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca dervişlik “sultan”a benzetilmiştir. Buradaki sultan, yücelik ve erdem bağlamındadır. Sultan, hakikat sultanlığı olarak düşünülmüştür.

Dervişin birisi Bayezid Bestâm

Dervişlikte buldum derdime dermân

Dervişler yoluna canımız kurban

Dervişlik ne güzel sultanlık imiş (s. 70)

Tarikat erbabı/talebesi olan dervişin çeşitli eksiklikleri vesilesiyle olumsuz eleştirisi de sözkonusu olabilmektedir. Bu da dervişin, zühdi bir kavram olarak zahit gibi eleştiri oklarının hedefi olduğuna işarettir. İfadelerdeki bağlamda dervişin, kanaat ve sabır yokluğu çektiği görülmektedir. Sabırsız ve aceleci bir yapıya sahip derviş ve zahit bu yönleriyle eleştirilmektedir.

Yidinci dervişlerden kanaati götürelim dedi

Şimdiki dervişlerde sabr ider derviş kanı (s. 158)

Çoğu zaman zahit-sûfî bağlamında değerlendirilen dervişin/dervişlik yolunun; Yunus tarafından aşağıdaki ifadelerde de görüleceği üzere, aşk yolu olduğu bildirilir. Bu durumda aşk yolcusu olan rinde ait özellikler, dervişe yüklenmiş olur. Fakat sadece zühd, tarikat erbabı olarak düşünüldüğünde Yunus; dervişlerin riyadan ve gösterişten, kibirden ve kendini üstün tutmaktan uzak durması gerektiğini vurgular. Devamında “melamet” kavramıyla hakiki dervişin melamî olması gerektiği tavsiye edilir. Böylece rint-dervişlik bir yönüyle eşleşmiş olur.

Bu dervîşlik yolına ışkıla gelen gelsün

Ya dervîşlik neydüğün bir zerre tuyan gelsün

Hele biz iş bu yola gelmedük riyâyıla

Bu melâmetlik tonun bizimle geyen gelsün (237/1-2)

Aşağıdaki dizelerde de görüldüğü üzere, harabati bir özellik olan ait olan ar ve namusun bırakılması; derviş için de uygun görülmüştür. Hal böyle olunca derviş tabiri “rint” vasfıyla nitelenmiş olur. Bu

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

hususla dervişlik-rindlik ilişkisinin belirginleştiği görülür. Ayrıca Yunus'un tanımladığı ve özelliklerini verdiği bu dervişlikte “Enel-hak” eksenli sûfi-derviş felsefesi söz konusudur.

Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefsin dervîş (123/1)

Âr ile nâmûsı kosam dervîş olubilsem dervîş (123/5)

Her dem dervîşün işi âhıla zârı gerek (142/3)

Dervîşlik dirliği sırât üzredür

Hisâbı etdiler zerre-i miskâl

Dervîş Ene'l-Hak derse n'ola 'aceb mi

Hep varlık Hakk'undur alâ küllî hâl (156/4-5)

Aşağıdaki beyitlerde, dervişliğe soyunan bir şahıs tasvir edilmiştir. Bu kişi, görünüşte dervîştir; ama esasında içinde kibir ve riyakârlık taşımaktadır. Kalbi de saf değildir. Halk onun dış görünüşüne bakıp aldanmakta ve onun doğru söylediğini düşünmektedir. Beyitlerdeki bu imajlara bakıldığında, dervîşlik-zahitlik eksenli bir yorum yapılabilir. Böylece dervîş, eleştirilen zahit gibi düşünülmüştür denilebilir. Bu dizelerden anlaşıldığı kadarıyla hakiki dervîş olamayanlar eleştirilmiştir. Eleştirilen kişi ise dervîşler şahsında Yunus'un kendisidir:

İy dervîş diyen bana nem durur dervîş benüm

Dervîşlik yaylasında hareketüm kış benüm (225/1)

Kendözümi görürem sallanuban yürürem

Bugz u kibr ü 'adâvet gönlümi almış benüm

Dervîş adın idindüm dervîş tonın tonandum

Yola bakdum utandum hep işüm yanlış benüm

Şeyhüm kamudan ulu yolda uludan ulu

Gönlüm idi kaygulu nefsim âsâyiş benüm

Hırkam tâcum gözlerem fâsid işler işlerem

Her yanumdan gizlerem bin bir fâsid iş benüm

Yoldan haber sorarlar eydürem inanurlar

Kalbüm sâfî sanurlar vay ne düşvâr iş benüm (225)

Yunus dervîşliği tanımlarken, aslında zıtlık belirterek ironik söyleme de başvurmuştur. Dervîşlik hırka ve tac giymekle olmaz. Kişinin gönlü dervîş olunca bu nesnelere ihtiyaç duyulmaz. Kişi hakikat yoluna varmazsa hırkanın suçu yoktur. Er yolunda beklemeye yer yoktur. Kişi yolunda ve hakikati arayışta bekleme yapmamalıdır. Bu yolculukta yanında hırka ve tac gibi nesnelerin bulunmasına gerek yoktur. Görüldüğü üzere Yunus, yaşadığı dönem itibarıyla giyim kuşam noktasında, dini olarak sunulan kıyafetlerin bir gereklilik olmadığını açık yüreklilikle dile getirmektedir. Yunus bunu diğer şiirlerinde

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

de dile getirir. Bu durumda, o dönemde bu türden bir algının ve epistemenin olduğu, Yunus'un da buna karşı bir tavır ve episteme geliştirdiği söylenebilir.

Dervişlik didükleri hırkayla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül

Hırkanun ne suçı var sen yolına varmazsan

Vargıl yolınca yûri er yolu kalmaç degül (162/1-2)

Yunus, şiirlerinde birçok yerde, dervîş ve zâhidi aynı özelliklerle sayar. Bazen de dervîşliği, miskinlik ve rindlik ile eşdeğer görür. Bu algı, dervîşliğin, tarikat ile olan bağlantısını da gündeme getirmektedir. Zahitlik ise, şeriat bağlamında müderris ve âlim ile eşdeğer bir anlama bürünür. Aşağıdaki şiirde zahit karakterli olanların dervîşleri sevmeleri önerilmektedir. Dizelerde, dervîşliğin riyâsız olduğu vurgulanmıştır. Çünkü zahit/sûfi surete, görünüşe bakar. Dervîşler (bir anlamda rintler ve melametiler) ise oyun asıl manasına yani özüne bakar. Burada, herhangi bir insanın hakikat yolcusu olan dervîşleri sevmesi ve onun davranışları gibi davranışlar sergilemesi istenmektedir. Eğer bu yapılmazsa, özellikle de âlim ve müderrisler yani zahit tipli karakterler Allah'ın yüzünden uzak olacaktırlar.

Gökden inen dört kitâbı günde bin kez okurısan

Vallâh dîdâr görmeyesin sevmezisen dervîşleri (374/8)

Dervîşliği sanma hemân sûret düzmegile olur

Dilde ise senün işün ışk n'eylesün senünile (347/5)

Yunus'un şiirlerinde sûfi ve dervîş bazı yerlerde aynı kişi olarak sunulur/görülür. Esasında, hakikat yolcusu olup samimi davranan, gösteriş yapmayan, Allah'tan başkasına sığınmayan ve ondan başkasından yardım istemeyen kişilerin adı bazen sûfi bazen de dervîş olur. Son tahlilde aradan nefsi/benliği kaldırıp olaylara irfan gözüyle bakanların isimlerinin ne olduğunun pek de önemi yoktur imajının çizildiği görülür:

Kimi sûfi kiminin adı dervîş

Eğer dervîş isen takvaya çalış

Gizli yoldan kardaş mevlaya eriş

Yarın hakkın divanında bell olur (s. 54)

Yunus'un kişileri (rind, zahit, dervîş) eleştirmesi, özlerine uygun davranışlarda bulunmadığı sürece görülür. Yunus birçok yönden eleştirdiği dervîşi tanımlarken, onu hakiki aşka/irfâna ulaşmış olması gerektiğini belirtir. Aşağıdaki beyit bu düşüncüyü çok açık bir şekilde izaha yeterlidir. Ayrıca dervîşin özelliklerinden birisinin “deli” olduğu vurgulanmaktadır. Bu özellik, onu hakıyla tanımayanlar tarafından verilmekle birlikte, dervîş, bu nitelmeden memnundur. Bu şahıs, onun hakikate olan aşkını bilmeyenlerin gözünde gülünç durumuna da düşebilir. Ancak o bundan rahatsız değildir:

Dervîş olan kişiler deli olagan olur

İşk neydüğün bilmeyen ana gülegen olur (96/1)

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

Aşağıdaki beyitte melâmî gömleğini, ancak **arif** olanların giyebileceği belirtilir. Böylece melâmî-ârîf-derviş, irfân bağlamında birliktelik arz eder.

Kanâ 'at hırkası içre selâmet başını çekdüm

Melâmet gönleğin biçdüm 'ârîf olup geyen gelsün (230/2)

Rint, Yunusça öyle benimsenmiştir ki zühdden uzaklaşıp, onda rint olma arzusu ön plandadır. Hatta “rind-i harabat” olmak daha erdemli bir davranıştır.

Koyalum zühdi bugün rind-i harabat olalum

Girelüm meyhânede nâz u münâcât olalum (s. 82)

SONUÇ

Klâsik edebiyat geleneğinin imaj dünyasının iki önemli kavramı olan rint ve zahit, Yunus’un şiirlerinde de görülen kavramlar/kişiler arasındadır. Rint, harabatı bir kavram; zahit ise zühdi bir kavramdır. Her kavram kendi içinde birer kavram alanı (sözlüksel alan) oluşturmaktadır. Bu sözlüksel alanlarda, kişiler, mekânlar, nesneler yer alabilmektedir. Rint ve zahit sözlüksel alanında olan her bir kavram bir olay ve olguya simge değer olarak işlevsellik kazanmıştır. Her iki sözlüksel/kavramsal alana dâhil olan terimler ve kavramları; Yunus’un şiirlerinde örnekleri, tanımları ve açıklamalarıyla hatta benzerlik ilişkileri ve mecazlarıyla görmek mümkündür. Temel noktada belirtmekte yarar vardır; Yunus’un bu sözlüksel alana dair değerlendirmeleri, “bilîş” yani “irfan” merkezlidir. Bu terimlerin her birinin dönemin epistemisi ile Yunus’un epistemisi ve imgelem dünyası hakkında da ipucu mahiyetinde olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu kavramlar/semboller ile temsil değerleri, Yunus’un şiirlerinde (algısına göre) her bireyin kendi algısında/bilincinde tamamlanır. Bir birey olarak rint; rintliği hakkıyla yaşaması gerektiği gibi zahit de zühdünü (ibadetini-kulluğunu) şuurlu olarak yerine getirebilmelidir. İnsanoğlunun yeryüzündeki temel gayesini; epistemik olarak kendisini, kâinatı ve yaratıcı gücü tanıyabilmesi ekseninde yorumlayan Yunus’a göre, her kişinin (rint veya zahit) kendi doğrularından ziyade ortak/mutlak doğruları yaşaması ve yansıtması gerekir. Bunun yolu da tüm varlık bilgisini içinde taşıyan merkezî konumdaki Tanrıya ve onu yaratan insana saygı ve sevgi ile değer atfetmesinden geçmektedir. Yunus’ta değer olarak rintlik veya zahitlik, tüm kâinatın bir örneği/özeti hatta özü(zübdesi) olan insanı (gönül) önceleyebildiği ölçüde geçerlilik kazanır. Bununla birlikte kâinattaki diğer nesnelere de düzen koyucunun/Allah’ın düzenine, tıpkı insanın önce (n)mesi gibi yaklaşılması gerektiği de Yunus tarafından vurgulanır. Bu durum, bireyin “kendilik” bilinci ile eşdeğerdir. Kişi “kendî”nin farkına varınca, kendilik bilincini elde edince diğer varlıkları da kavramış olacaktır. Çünkü kendisi ile onlar arasında bir iletişimin ve etkileşimin olduğunu da hissedecektir. Ya da tam tersi olarak, birey çevresini bilecek ve kendini onun karşısında veya belirli bir noktada konumlayacaktır. Dolayısıyla Yunus’un rintlik ve zahitliğe yaklaşımı, bireyin kendinden ne kadar uzaklaştığı ya da kendine (irfana/gönlüne) ne ölçüde yaklaştığıyla yakından ilgilidir. Zira kendini bilmeyen ve tanımayan insanın, evreni, yaratıcıyı, insanlık algısını bilmesi ve tanıması mümkün değildir.

Çalışmamızda, şairin divanında geçen manzumelerdeki harabâtî bir kavram olan rint ile zühdi kavramlardan olan zahidin analizi yapılmıştır. Kavram alanı/sözlüksel alan merkezli bu çalışmada, zahit ve rint sembolizmi ile bunların sözlüksel alanına giren her bir terim ve kavramın analizine yer verilmiştir. Böylece Yunus’un rint ve zahit kavram alanının imaj olarak şiirlerinde ne düzeyde kullanıldığı ve bunların onun ve toplumun epistemisi hakkında nasıl bir bilgi sunduğu tespit edilmiştir.

Zahit sembolizminde ilk olarak, dînin emirlerini ritüel olarak düşünüp hem bu dünyada hem de öte dünyada kurtuluşu, bazı şekilci davranışlarda gören zahit ve âbid yer alır. Bu kişiler (hakiki anlamda zahit ve âbid olmayanlar) ibadetleri, davranışları ve giyimleri ile halk arasında ayrımcılığı körüklerler. İslam dininin şariat kurallarını ilgilendiren yönünü önceleyen bu davranışa sahip kişiler arasında *âlim*,

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

müftü, müderris, kadı, hoca, müddei, hacı, fakih de bulunur. Kimi zaman şeyh, veli, evliya, sûfi tipleri; kişi bağlamında bu kategoride değerlendirilir. Bilinen bu tiplerin yanında, danışmend, bey, akil, sultan gibi şahıslar ve tipler de Yunus'un şiirlerinde zahit sembolizminde yani zahit kavram alanında yer alır. Bunlar özellikle İslamî ilimleri farklı boyutta yanlış uygulayan hatta ilimleri ile amel etmeyen, verdikleri nasihatlere aykırı davranan hakiki/gerçek âlim olmayan kişilerdir. Bu şahısların algısal noktada bilgileri kıt ve dardır. Görüş ve bakış açısı noktasında dar görüşlülerdir. Yeniliğe kapalı, geleneksel ve gelişmemiş köhne bilgi ve algıyı öncelerler.

Rint/Harabati kavram alanında yer alan ve şemsiye kavram olan “rint”; hakikate/marifete ulaşma yolunda merkezde/temelde Tanrıyla, ardından da yaşanan dünya ve kâinata uyum sağlama sürecindeki insana her konuda yardımcı olan bir kişiliktir. Yeryüzünde, özelde insanla kurulan iletişimin temelini sevgi/aşk olarak niteleyen şair, insanların gönlünü kazanmayı, Tanrı ile iletişim kurmanın en önemli aşaması olarak görür. Bu süreç, öncesinde ve sonrasında hakiki bilginin (irfânın) bir yansıması olarak tanımlanır. Yunus, şiirlerindeki ifadelerine göre rint; melâm(et)î, kâlenderî bir kişilik olarak görülür. Şairin kendisini rint olarak gördüğü birçok kullanım söz konusudur. Yunus'ki rind kavramı ve sözlüksel alanında bulunan diğer kavramların kullanımı, edebiyat geleneğimiz ile paralel bir seyir izler. Bu kavram, şâirin kendisi olarak, bazen âşık bazen de ârif kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. Miskîn ve derviş'in de bu bağlamda övüldüğü kullanımlar da söz konusudur. Rint sembolizminde harabati, laubali, irfan ehli, gönül ehli, hekim, filozof terimlerini de görmek mümkündür.

Yunus'un özellikle birey eksenli *ülkü ve karşı değer nitelemeleri* rint ve zahit sembolizmi ile verilmiştir. Yunus, ülkü değere; insanı ve onun algısını/gönlünü bilmek, anlamak ve sevmek tanımlaması getirmektedir. Bilmek, merkezde insanın var olduğu dünyada çevresini ve kendini bilmesini önceler. Bu da temelde “kendilik” bilincine varmasıdır. Fakat gördüğümüz kadarıyla Yunus'un olumsuzladığı ve kötü olarak nitelediği esas unsur -karşı değer- ise *nefstir*. Yunus'un ülkü değerinde rint olsun, zahit olsun; marifet sahibi, irfan sahibi olmak öncelenir. Yani kendini bilen kişi adı ne olursa olsun her zaman ülkü değer olarak değerlendirilir. Kişi, kendini bilmiş ve bilinç seviyesi olarak varlığın tümünün hikmetini kavramışsa ülkü değer özelliği kazanır. Aksi halde bu kişi adı ne olursa olsun karşı değer ve karşı bir güç mahiyetindedir. Yunus'a göre tüm insanlık form ve davranış olarak aynıdır fakat algılarına göre, nefislerine uymaları söz konusu olabilmektedir. Şiirlerinde “Allah” “Yaratıcı” merkezli bir varlık anlayışında olduğu görülen şairin, insan penceresinden tüm varlığı anlama, anlamlandırma ve adlandırma eksenli okumaları bulunmaktadır. Bu çerçevede, toplumdaki her türlü insan algısı ve kâinattaki tüm nesneler, Yunus'un şiirlerinde görülen bir olgudur. Yunus'un şiirlerindeki ifadelerle göre; kâinattaki tüm nesnelere, insanlara sevgi, saygı, aşk ile yaklaşmak, onların varlık şifrelerini (özünü, görevini, icraatını) iyi kavramaktan geçer.

Yunus'un rindlik ve zâhidlik algısı bir diğer ifadeyle epistemesi; herbirisinin “kendilik” değerleriyle olan uyumudur. Kişi bir rint (gibi) olarak rindliği ile övünmemeli ve bunu bir kazanç elde etmek için kullanmamalı, rintliğin gerekliliklerini yerine getirmelidir. Aynı şekilde zahit ibadetinde başka amaçlar, hedefler ve beklentiler içinde olmamalıdır. Kişilerin özellikle din ve yaşam felsefesi olarak şekilcilikten sıyrılıp öze/hakikate uygun davranışlarda bulunmasını önceleyen Yunus, bunun aksini uygulayanları şiirleriyle hakikate davet etmiştir. Bir halk ve hak aşığı ve düşünür olan şair, özü ile görünüşü farklı olanları da zahit sembolizmi ile izah etmeye çalışmıştır. Yunus, bu türden kişileri eleştirirken bir melâmetî ve kâlenderî edâsıyla konuşmaktadır. Bu üslubun yanısıra şiirlerinde Yunus'un kendi nefsinin de tahkir ettiği görülür. O bir halk ve hak insanı olarak, karşı güç olarak algıladığı kitlenin eleştirisi oklarına da maruz kalmıştır. Yani Yunus'un şiirlerine bakıldığında bu çevrelerin Yunus'un (ve onun şahsında insanlığın) yaşantısı ve inancı konusunda bazı eleştirileri vardır. Bunların büyük çoğunluğu da “melâmetî”lik bağlamındadır. Bu ifadelerle bakıldığında, Yunus'un kendi epistemesi kadar dönemin epistemesini ve zihniyetini de şiirlerine aktardığı görülmektedir.

Zâhit sembolizminin terimleri arasında cennet, medrese, mescit, hac/Mekke, Kudüs gibi mekânsal hususiyetler yer alır. Fakat şair, bu mekânları; zâhit ile olan iletişimde gösteriş ve kibir vesilesine dönüşmesi, bu mekânlarda bulunmanın kurtuluşa sebep olacağı algısının oluşması, son tahlilde statü ve

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

sınıf farklarına sebebiyet vermesi gibi temel hususlar noktasında yerer. Bu durumda bu mekânlar, karşı değer bölümünde yer alır. Bu kavram alanının karşısında ise tematik güç ve ülkü değer bağlamında rint sembolizmi durur. Rint kavram alanındaki küy-ı yâr, meyhane, özellikle de gönül/kalp gibi mekânlar/kavramlar âşıkın Allah ile olan muhabbetinin bir göstergesi olarak sunulur. Hacca gitmek, Kudüs'e gitmek, Mekke'de bulunmak önemli olmakla birlikte, bu mekânlara gitmekle birlikte kırıcı olmak, topluma ve çevresine zarar vermek, insanlar arasında karmaşa çıkarmak, ibadette kendini üstün görmek gibi unsurlara sebep olmalarından dolayı eleştirilerin odağı olur. Bu bağlamda, zahidin ulaşmaya çalıştığı son durak/mekân cennet olur. Bu arzulanan cennet/uçmak rint sembolizminde önem arz etmeyen ve ulaşılması hedeflenmeyen bir mekândır. Burasının önemli oluşu, Tanrının mekânı olmakla ölçülür. Tanrının mekânı da “insanın gönlü” olarak tarif edilir. Yine sevgilinin evi/köyü olan “küy-ı yâr” ve gösterge olarak da “dîdâr” cennetten daha güzel ve ulaşılması hedeflenen rinde ait ülkü değer kavramları arasındadır. Rint, Allah ve didarı için kimi zaman “canan” kimi zaman da kendisi âşık olduğu için “maşuk” imgesini kullanır.

Zâhit kavram alanındaki kişilerin özellikleri ve tipleri arasında “müfsit, kâfir, münafık, münkir, câhil, asi” gibi öğeler yer alır. Çünkü zahit tipli bu şahıslar, halk arasında fesat ve yalan bilgi ile hareket ederler. İnsanlar arasında özellikle toplumsal cinsiyet ve statü noktasında fitne çıkarır ve ayrımcılık yaparlar. Ayrıca hakikatin üstünü örtme yönüyle küfre girerler yani kâfirlik yaparlar. Küfür-kâfirlik; kelime anlamı olarak da “örtmek”tir. Bunlar, büyülenir, kendilerini üstün görürler. Bu şahısların karşısında ise harabati terimlerden özellikle melâmeti/melâmî yer alır. Yine ârif, ehl-i dil özelliğiyle ön plana çıkan rint, tüm insanları kendi gibi düşünüp herkese değer verilmesi gerektiğini önceleyen tip özellikleri barındırır. Çünkü ârifin ve melâminin yaptığı işler, düşünceleri ve davranışları, ihlas ve samimiyet içerir. Bunlar irfan/biliş ile hareket ederler. Bundan dolayı marifet ehli olarak da nitelenirler. Melâmî'nin hiçbir kınayıcının kınamasından korkmama özelliği de ihlas ve samimiyetini gösterir. Son olarak rint; gönül ehli olarak, tamamıyla gösteriş ve riyadan uzak samimiyet ve içtenliğin simge değeridir.

Zahidin giyim kuşamı ve taşıdığı kimi nesneler de eleştirilen karşı değer statüsünde yer alır. Ancak bu nesneler, rint ve kavram alanında yer alan diğer kişiler için birer olumsuz simge değerdir. Temel mesele, bu nesnelerin insanlar arasında ayrımcılık ve kibir unsuru haline gelip gelmesidir. Bu bağlamda, üstünlük ve ayrımcılık, kibir ve gösteriş simgeleri olan destar-tac-sarık, cübbe-hırka, fereci, takye/takke, seccade, tespih hatta Hristiyanlık dininin terimlerinden olan “zünhar” eleştirilen ve yerilen öğeler olur. Bunun karşılığında ise rint, sade ve normal giyimi gelir. Rint, saç ve sakal traş, halk içinde olmak, hatta elbisesi ve fakirliği ile eleştirilse bile bunu erdemli bir davranış olarak görmenin ve karşılamanın simge değeridir. Hatta giyim olarak, malumat olarak da tabir edilen melâmî ve kalender bir giyim tarzı tercih edebilir. Zahit kavram alanında yer alan mescit ve medrese yerine rint kavram alanındaki meyhane ve içinde bulunan şarap ve türevi terimler sürekli bir tartışma ve karşıtlık ilişkisi ile sunulur. Ancak rint; bu tartışmadan galip çıkar. Çünkü o samimiyetin ve ihlasın, irfanın, hakikatin ve temelde de kendi olmanın temsilcisidir. Öte yandan zahit; ayrıştırmanın, kibirlenmenin, gösterişin, böbürlenmenin, sosyal ve politik statüde ayrımcılığın, dini olarak da ast ve üst unsurlarının oluşumuna sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, salus, zerrak gibi terimler bu kavram alanına dâhil olur. Karşı tarafında rindin övülen kavram alanında ise melâmî ve kalenderi yer alır. Ancak temel olarak rint için “harabati” terimi en öncül kavramdır.

Rint ve zahit ile bunların kavram alanında yer alan diğer terimlerin dönemin epistemisine dair önemli veriler sunduğu söylenebilir. Yunus'un ifadelerine yansıdığı kadarıyla dönem itibarıyla zahit tipli insanlar var olmuş, insanları bir şekilde yanlış sevk etmiş ve bunun karşılığında da kazanç elde etmişlerdir. Bu kazanç, kimi zaman da toplumdaki fakir ve samimi insanlardan elde edilmiştir. İnsanlar arasında, din bir meta gibi kullanılmış, dini terimlerle halk statülere ayrılmış ve bireylere farklı roller isnat edilmiştir. Bu süreçte esasta olmayıp sadece görünüşe hitap eden, esasında ise riyâkarlık ve kibir; ayrıştırma ve statülere ayırma barındıran din ile ilişkilendirilen kişi, mekân ve nesnelerin her zaman üstün olduğu algısı yayılmaya çalışılmıştır. Bilgi adı altında bilgisizlik savunulmuştur. Halk cahillığe terk edilmiştir. İleri görüşlülük ve insanlık adı altında fakirler, varlıkların hizmetçiliğine itilmiştir. Gösterişçi ve kibir eksenli, itibar ve ululuk bağıntılı olarak zahit tipli karakterler politik, ekonomik, dini

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

ve sosyolojik hatta psikolojik bağlamda hep öncelenmiştir. Bu algı ve episteme ve bu zihniyet ile ideolojik yapı karşısında Yunus rint edasıyla ideal insanı gündeme getirmiştir.

Yunus şiirlerinde, kimi zaman kendilerini rint ve zahit olarak değerlendirmekle birlikte rintliğin ve zahitliğin gereğini hakkıyla yerine getirmeyen şahısları hedef tahtasına koymuş ve onları eleştirmiştir. Bununla birlikte, hakiki rintlik ve zahitlik hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu ifadelerinde bu kişilerin övüldüğü ve öncelendiği söz konusu olabilmektedir. Kimi zaman da kendisini rint ve zahit biri olarak nitelemesinin de dile getirildiği şiirlerinde görülen unsurlar arasındadır. Ancak onun bazı durumlarda temelde rintlik ve melâmetilik noktasında kendisine yapılan eleştirilere cevap niteliğinde savunma içeren açıklamaları söz konusu olmuştur. Çünkü kendi döneminde Yunus'un fikirlerinden dolayı küfür/kâfirlik ve nifak/münâfıklık ile itham edilişi bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Belki de Yunus bu ifadelerinde, rint ve melâmetilerin genellikle bu sıfatlarla nitelendiğini üslup gereği kendisi merkezli dile getirmiştir.

Son tahlilde Yunus, her bir insan gibi, şiirlerinde hem kendi türü hem de kendisi dışındaki varlıklar hakkında değerlendirmelerde bulunma gereği hissetmiştir. Bunlar arasında kendi döneminin/ zamanının insan tipleri ve onların epistemik noktadaki hususiyetleri önemli bir yer tutar. Bu insan tiplerini sunmak için de imge olarak rint ve zahit kavramları ile bunların dilsel alanına giren kişi, nesne ve mekânları kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Bolat, Ali (2003); *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Foucault, Michel (2014). *Bilginin Arkeolojisi*, (Çev. Veli Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2019). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları
- Foucault, Michel (2020). *Deliliğin Tarihi*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları
- Gadamer, Hans Georg (2023). *Hakikat ve Yöntem*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Golkarian, Mina, GOLKARIAN, Ghadir (2025). "Edebiyat Felsefesi Açısından Edebi Estetik, Din İlişkisi ve İletişim" *The Scientific Mysticism and Literature Journal*, No. 1, Vol:4 September 2025 PP. 31-38. DOI: <https://doi.org/10.32955/neujsml2025141107>
- Göçgün, Önder, (1995) *Dünden Bugüne Yunus Emre*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- İçli Ahmet (2012). "Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid Eserinde Mekân: Meyhane ve Mescit, Space in Fuzûlî's Rind ü Zâhid: Pub and Temple". *Journal of Turkish Studies*, 7(1), 1305-1317. ISSN: 1308-2140
- İçli, Ahmet (2013). "Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid Eserinde Rind ve Zâhid Değerlendirmeleri Üzerine Bir İnceleme", Muzaffer Akkuş Armağanı, Kömen Yayınları, Editör: Mücahit Akkuş, Fatih Dinçer, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 453, ISBN:978-605-5184-03-2, s. 21-32
- İçli, Ahmet (2023), Klâsik Türk Şiirinde Ehlibeyt Kavram (Sözlüksel) Alanı ve Ehlibeyt İmgesinin Görüntü Seviyeleri, *Klâsik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt* (içinde), Ed. Necmiye Özbek Arslan, Fazile Eren Kaya, Çanakkale: Paradigma Akademi, (s. 1-115).

Rint ve Zahit Kavram Alanının Epistemik Yapısı ve Yunus Emre'nin Şiirlerindeki Görüntü Seviyeleri/Ahmet İçli

İçli, Ahmet (2024). "Yusuf Mazmununun Sözlüksel (Kavram) Alanı ve Klâsik Şiirde Yusuf İmgesinin Görüntü Seviyeleri" *Klâsik Türk Edebiyatında Peygamberler* (içinde). Ed. Necmiye Özbek Arslan, Fazile Eren Kaya, Çanakkale: Paradigma Akademi (s. 155-192).

Karabacak, Esra (2026). "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Anlatım Değerlendirmeleri" *Bilimsel Tasavuf ve Edebiyat Dergisi (The Scientific Mysticism and Literature Journal)* No. 2, Vol.1, Jan. 2026, 92-100 Doi No. <https://doi.org/10.32955/neujsml2026211219>

Komisyon (1992), *Yunus Emre Sempozyumu, Bildiriler*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 2 Mayıs 1991) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Komisyon (1995), *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* Ankara (7-10 Ekim 1991), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Kurnaz, Cemal (1995) "Yunus Emre'de Tenkit" (*Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri içinde*) s. 465-471

Mengi Mine (1985), *Divan Şiirinde Rindlik*, Ankara

Muallim Naci (2009) *Lugat-ı Naci*, (Haz. Ahmet Kartal,) Ankara: TDK Yay.

Mütercim Asım Efendi (2009) *Burhan-ı Katı* (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs,) İstanbul: TDK Yay.,

Ocak, Ahmet Yaşar (1995) "Türkiye'de Kültürel İdeolojik Eğilimler ve Bir 13-14. Yüzyıl Türk Halk Sufisi Olarak Yunus Emre'nin Kimliği" (*Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri içinde*) s. 79-87

Ocak, Ahmet Yaşar (1999) *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik, Kalenderiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Pala, İskender, (2011) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları

Şemmsettin Samî (2012) *Kamus-ı Türki*: Latin Harfleriyle (Haz. Raşid Gündoğdu, Ebu'l-Faruk Önal Niyazi Adıgüzel,) 2. Baskı İstanbul: İdeal Kültür Yay.

Şentürk, Ahmet Atilla (1996), *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zahit Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi

Tarlan, Ali Nihat (1992) *Hayalî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Tatcı, Mustafa (2008), *Yunus Emre Külliyyatı* 6 cilt, İstanbul H Yayınları

Urhan, Veli (2013): *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları

Yağmur, Selim (2013); *Yunus Emre Divanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Yenisey, Gülara (2026). "Türk Hümanizmini Besleyen Temel Kaynaklar" *Bilimsel Tasavuf ve Edebiyat Dergisi (The Scientific Mysticism and Literature Journal)* No. 2, Vol.1, s. 70-75. Doi No. <https://doi.org/10.32955/neujsml2026211140>